

Κώστας Κατσώνης, φιλόλογος- συγγραφέας
Διδάκτωρ παιδικής-νεανικής λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Το παιδαγωγικό στοιχείο στο σύγχρονο κυπριακό διήγημα για παιδιά και νέους (διδακτορική διατριβή), Έκδοση Πολιτιστικών Υπηρεσιών ΥΠΠ, Λευκωσία 2008, σσ. 480).

Νόστος επιστροφής, ειρηνική συνύπαρξη, ελληνοτουρκική φιλία, ελπίδα και αισιοδοξία για την επιστροφή (απόσπασμα, σσ. 162-197)

Η νοσταλγία της επιστροφής στις πατρογονικές εστίες είναι κυρίαρχο στοιχείο σε αρκετά διηγήματα παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας που γράφτηκαν από Κύπριους συγγραφείς από το 1974 ίσαμε σήμερα. Οι συγγραφείς μας, μέσα από τη δημιουργική λογοτεχνική τους έμπνευση, αποτυπώνουν τα συναισθήματα των εκτοπισμένων κατοίκων της Κύπρου, Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, που ξεριζώθηκαν από τη γη τους, ως αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής, και ζουν καθημερινά με τον πόθο και τη νοσταλγία της πριν από το 1974 ειρηνικής ζωής και με την ελπίδα του γυρισμού στα κατεχόμενα χωριά και τις πόλεις τους.

Οι Κύπριοι συγγραφείς καλλιεργούν μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα αυτής της περιόδου την αγάπη για την ειρήνη, και καλούν τα παιδιά «να εργαστούν μαζί, για να παρεμποδίσουν τον πόλεμο και να εγκαθιδρύσουν την ειρήνη στη ζωή τους» (1), ακολουθώντας αυτή τη βασική αρχή που υπηρετεί η παιδική λογοτεχνία ανά τον κόσμο, όπως την καθόρισαν πρωτοπόροι συγγραφείς, ανάμεσα στους οποίους σημαντική θέση κατέχει η Yella Lerman(2), ιδρύτρια της Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY). Η μεγάλη αυτή μορφή της παγκόσμιας παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας έκανε πράξη με τη ζωή και με το έργο της την αναγκαιότητα της ειρηνικής συνύπαρξης των ανθρώπων και της αποστροφής προς τον πόλεμο, διαμηνύοντας σε όλο τον κόσμο ότι η ανθρωπότητα οφείλει να κάνει σεβαστό το δικαίωμα όλων των παιδιών της γης στη ζωή και στην απόλαυση των αγαθών της ειρήνης.

Το θέμα της ειρηνικής συνύπαρξης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, όπως επίσης και η νοσταλγική αναφορά στις ειρηνικές στιγμές του παρελθόντος, με

επίκεντρο την ελληνοτουρκική φιλία και την ελπίδα και την αισιοδοξία για επιστροφή στη κατεχόμενη γη, μέσα σε συνθήκες ειρηνικής και αρμονικής συνύπαρξης των ανθρώπων που ζουν στο νησί, προβάλλονται μέσα από αρκετά διηγήματα του λογοτεχνικού δείγματος, τα οποία ανήκουν βασικά σε συγγραφείς όπως η Μαρία Πυλιώτου, η Φιλίσα Χατζηχάννα, η Κίκα Πουλχερίου, η Ήρα Γενακρίτου, η Μαρούλα Θεοδοσιάδου, η Ειρήνη Τσουλλή, η Αγνή Χαραλάμπους, η Μαρούλα Χαραλάμπους-Λοϊζίδου και η Έλλη Βενιζέλου.

Η Μαρία Πυλιώτου, και στα τρία βιβλία της με διηγήματα που γράφτηκαν σ'αυτή την περίοδο, προβάλλει μέσα από τα διηγήματά της διάφορες αρνητικές πτυχές του πολέμου, που επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων και αλλάζουν τους στόχους και τους προσανατολισμούς τους. Τα διηγήματα αυτά στοχεύουν παράλληλα στην καλλιέργεια της αντιπολεμικής διάθεσης, της αγάπης για την ειρήνη και τη βαθιά νοσταλγία και την ελπίδα για την επιστροφή.

Σε τρία από τα δέκα διηγήματα της συλλογής της Πυλιώτου *Χαρούμενοι χαρταετοί* (3) θίγεται το θέμα της ανεργίας, που πλήττει τους ανθρώπους και τις οικογένειές τους, με αποτέλεσμα να μεταναστεύουν σε άλλες χώρες, για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Στο διήγημα «Καλό ταξίδι, χελιδονάκι» (4) η δασκάλα αποχαιρετά ένα μικρό αγόρι, το «Μαυράκι» της, όπως το έλεγε, που έχασε τον πατέρα του στον πόλεμο και η μητέρα του αποφάσισε να ξενιτευθεί με τα παιδιά της στη μακρινή Αυστραλία. Η δασκάλα και τα παιδιά αποχαιρετούν το μικρό αγόρι, εκφράζοντας ταυτόχρονα την πίστη και την αισιοδοξία της επιστροφής στο κατεχόμενο χωριό του (5): *Στο καλό να πας, μικρό χελιδονάκι. Και σύντομα να ξαναγυρίσεις στην παλιά σου τη φωλιά. Να'σαι σίγουρος πως το καθετί σε καρτερά. Φτάνει να μην το ξεχνάς*». Στο διήγημα «Μια μικρή χρυσή Κύπρος» (6), περιγράφεται επίσης ο ξενιτεμός μιας άλλης οικογένειας, με ένα πεντάχρονο κορίτσι, τη Στελλίτσα, και ένα βρέφος, που βρέθηκαν ξαφνικά πρόσφυγες σε ένα διαμέρισμα στη Λευκωσία. Η ανεργία και η φτώχεια αναγκάζουν τελικά τον πατέρα και τη μητέρα της Στελλίτσας να πάρουν τη μεγάλη απόφαση και να μεταναστεύσουν στο μακρινό Καναδά. Η συγγραφέας-

αφηγήτρια κάνει δώρο στη Στελλίτσα μια μικρή χρυσή Κύπρο, κρεμασμένη σε μια καδένα. Της την προσφέρει και τη συμβουλεύει, στέλνοντας ταυτόχρονα το μήνυμα της μνήμης της κατεχόμενης γης (7):

-Αυτό, για να μας θυμάσαι. Είναι η Κύπρος. Και κάπου εδώ ο Τράχωνας και το σπίτι σου. Να μην τα ξεχάσεις ποτέ.»

Παρόμοια συναισθήματα διακατέχουν τον αναγνώστη καθώς διαβάσει επίσης, από την ίδια συλλογή, το διήγημα «Εκεί που πας ώρα καλή» (8), όπου η δασκάλα και τα παιδιά μιας τάξης αποχαιρετούν την Έλλη, μια συμμαθήτριά τους, που αναγκαστικά ξενιτεύεται λόγω της ανεργίας του πατέρα. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η συγγραφέας, μέσα από την περιγραφή και την παρουσίαση του προβλήματος, στοχεύει μέσα από τη λογοτεχνική της δημιουργία στην καλλιέργεια αντιπολεμικών αισθημάτων ανάμεσα στα παιδιά-αναγνώστες, τονίζει τη νοσταλγία της επιστροφής ενώ παράλληλα φιλοσοφεί και προβληματίζεται για το θέμα της αναγκαιότητας για αγάπης και ειρηνική συνύπαρξη ανάμεσα στους ανθρώπους. Διαβάζουμε, χαρακτηριστικά, στο διήγημα (9):

Εμένα ήρθε να μ' αποχαιρετήσει τ' απόγευμα στο σπίτι, με ένα δώρο στο χέρι. Το μικρό διαμέρισμα κι η πολυκατοικία ολάκερη γέμισε με τη νοσταλγία του αγαπημένου χωριού μου. Ήταν μια μικρή γλάστρα με βασιλικό. Θυμήθηκα όλα τα αγαπημένα χωριά, όλα τα αγαπημένα σπίτια, που τόσο βάρβαρα πάτησαν και σκλάβωσαν οι ξένοι. Σκέφτηκα το μίσος που τόσο εύκολα έφερε τούτους τους ξένους, Σκέφτηκα πως αν σκορπίσουμε την αγάπη τόσο εύκολα όσο σκορπίσαμε το μίσος, αν ανοίξουμε τις καρδιές μας για όλους, μπορεί να ξανάρθει η χαρά και τα παιδάκια να ξαναγίνουν παιδιά, να ξαναβρούν το χαμόγελό τους.

Αυτή την ελπίδα και την αισιόδοξη διάθεση διακρίνουμε επίσης στο διήγημα «Ένα παιγνίδι αλλιώτικο», που δημοσιεύεται στο βιβλίο της Πυλιώτου *Οι λύκοι και η Κοκκινোসκουφίτσα* (10). Στο διήγημα αυτό περιγράφεται τη ζωή των ξεριζωμένων στους προσφυγικούς καταυλισμούς, που στήθηκαν από τις πρώτες

κιάλας μέρες σε διάφορες περιοχές της ελεύθερης Κύπρου, πολύ κοντά στις κατεχόμενες περιοχές. Οι δυο φίλες, η Ρηνούλα και η Λευτερούλα, που το πραξικόπημα, όπως έχουμε δει, είχε ρίξει σκιά στις σχέσεις τους, τώρα ζούνε μαζί, στον ίδιο συνοικισμό και συνεχίζουν τη φιλία τους, παίζοντας και γελώντας, αλλά πάντα με τον πόνο, την πίκρα και τη νοσταλγία του κατεχόμενου χωριού τους. Δίνουμε ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα (11):

Όλος ο Καταυλισμός –μια μικρή κοινωνία- μ’ ανθρώπους και παιδιά, που πολύ πόνεσαν, που είδαν τον πόλεμο και τις φωτιές του, που φύγανε κυνηγημένα πουλιά με καψαλισμένα φτερά. Ο ουρανός καλοκαιριάτικος γεμάτος χελιδόνια. Κι η φίλη της η Λευτερούλα σ’ ένα αντίσκηνο πιο πέρα...Κάθε μέρα που περνά νιώθω να την αγαπώ πιο πολύ. Ο πατέρας μου κι ο δικός της, μονιασμένοι πια, καθημερινά τριγυρνάνε από τόπο σε τόπο για δουλειά. ..Τους έσμιξε ο ίδιος πόνος, ο ίδιος αγώνας να πάρουμε πίσω ό,τι από μίσος χάσαμε...Πίσω από το βουνό το μικρό μας χωριό και πιο πίσω η θάλασσα, που πάντα φάνταζε όμορφη. Και με βροχή και με ήλιο δε χόρταινες να την αγναντεύεις.. Πέρα μακριά ο ήλιος έδυε πίσω από τ’ αγαπημένα μας βουνά. Ξέρω πως πίσω απ’αυτά μακριά, πέρα από το ποτάμι που κατεβαίνει ορμητικό, πέρα από τα σύννεφα που φέρνουν τη βροχή είναι οι λύκοι. Αυτοί που τόσες Κοκκινোসκουφίτσες άφησαν χωρίς πατέρα, χωρίς γιαγιά, χωρίς τη χαρά και την ελπίδα...Τα παιδιά ξέχασαν την πίκρα τους και παίζουν. Η Λευτερούλα κι εγώ, πιασμένες χέρι χέρι τραβούμε για το αντίσκηνο. Ίσως αύριο ο ήλιος μας φέρει μια καλύτερη μέρα. Ίσως αύριο να’ναι η τελευταία βουρκωμένη μέρα για τα παιδιά που παίζουν ξέγνοιαστα τώρα, για τη Λευτερούλα, για μένα, για όλους.

Οι μικροί αναγνώστες βιώνουν μέσα από τα κείμενα των διηγημάτων της Πυλιώτου τον παραλογισμό του πολέμου, τα πάθη των ανθρώπων, αλλά και τις κοινές τους λύπες, αγωνίες, χαρές και προσδοκίες, παράλληλα με το έντονο συναίσθημα της νοσταλγίας της κατεχόμενης γης και της ειρηνικής ζωής. Το κυρίαρχο μήνυμα το οποίο η συγγραφέας εκπέμπει στα πλείστα διηγήματά της είναι ένα μήνυμα ελπίδας και αισιοδοξίας για την αποκατάσταση της αδικίας και για την επιστροφή. Ακόμα και τα ονόματα των παιδιών που χρησιμοποιεί :

Ρηνούλα και Λευτερούλα, δηλαδή Ειρήνη και Ελευθερία, έχουν το δικό τους συμβολισμό, που υπηρετεί τη γενικότερη πρόθεση και τους προφανείς παιδαγωγικούς στόχους της συγγραφέως.

Για τον τρόπο που προβάλλεται στα διηγήματα της Πυλιώτου το θέμα της νοσταλγίας και της αγάπης για την κατεχόμενη γη, είναι χαρακτηριστική η επινόησή της μικρής Κατερίνας στο διήγημα «Όνειρο στο Λούνα Παρκ», από τη συλλογή *Χαρούμενοι χαρταετοί* (12). Στο διήγημα πρωταγωνιστεί ένα δωδεκάχρονο κορίτσι, η Κατερίνα, που ξεριζώθηκε μαζί με τους γονείς της μετά την τουρκική εισβολή και διαμένει με την οικογένειά της σε ένα προσφυγικό συνοικισμό πηγαίνει κάθε Σάββατο στο Λούνα Παρκ και διαλέγει πάντα το ίδιο παιχνίδι: τα αεροπλάνα. Κι από εκεί, καθώς το παιχνίδι ξεκινά και τα αεροπλανάκια «απογειώνονται», η Κατερίνα μπορεί να βλέπει από ψηλά το κατεχόμενο χωριό της, «πίσω απ'το βουνό, ανάμεσα στις μυγδαλιές».

-Είναι αλήθεια, σου λέω. Βλέπω από εκεί ψηλά το χωριό μας. Ο πατέρας δεν κοιτάζει πάντα κατά κει, κατά το βουνό και στενάζει; Από κει λοιπόν, όταν γυρίζω με το αεροπλανάκι μου το βλέπω, εξομολογείται η ίδια στη μικρή της αδερφή (13).

Κι όταν στη συνέχεια θα χαλάσουν τα αεροπλάνα, η Κατερίνα θα σταματήσει να πηγαίνει στο Λούνα Παρκ, γιατί νιώθει πια πως μεγάλωσε στην ηλικία της «δεν κάνει να παίζει με ...αυτοκινητάκια, αλογάκια και τρενάκια..»

Το θέμα του διηγήματος αυτού εισάγει μια άλλη πτυχή των παρεπόμενων της εισβολής και της προσφυγιάς: την πρόωρη ωρίμανση των μικρών παιδιών, που βιώνοντας το πρωτόγνωρο δράμα του τόπου, γίνονται συμμετοχοί του πόνου και της ελπίδας, που διατηρείται πάντα άσβεστη στις ψυχές των ξεριζωμένων ανθρώπων.

Τη νοσταλγία της επιστροφής στις πατρογονικές ρίζες βιώνουν μέσα από τα διηγήματα της Μαρίας Πυλιώτου και τα παιδιά των Τουρκοκυπρίων, που μεταφέρθηκαν αναγκαστικά στη βόρεια περιοχή του νησιού, εγκαταλείποντας τα σπίτια όπου μεγάλωσαν και τους φίλους των παιδικών τους χρόνων. Αυτή τη

νοσταλγία, όπως τη βιώνει ένα Τουρκόπουλο, μας δίνει η συγγραφέας στο διήγημά της «Ο Ναζίμ και το ψηλό κυπαρίσσι», που περιέχεται στη συλλογή *Καλημέρα Μαργαρίτα* (14). Όπως και η Κατερίνα στο προηγούμενο διήγημα, έτσι και ο Ναζίμ νοσταλγεί το χωριό του και θέλει κάθε μέρα να το βλέπει, έστω και από μακριά: Η συγγραφέας περιγράφει στην αρχή τα γεγονότα της φυγής, από τη σκοπιά των Τουρκοκυπριών, και στη συνέχεια επικεντρώνεται στο θέμα της νοσταλγικής θύμησης της ειρηνικής ζωής των περασμένων χρόνων (15), όπως εκφράζεται από την επινόηση του Ναζίμ να ανεβαίνει την ώρα που έπαιζε κρυφτό με τα άλλα παιδιά σε ένα ψηλό κυπαρίσσι, για να βλέπει από εκεί το χωριό του:

Το χωριό του πολύ μακριά από εδώ, κοντά σε μια άλλη πόλη, κοντά σε μιαν άλλη αγαπημένη θάλασσα...Σκέφτεται την απόσταση και είναι σίγουρο πως είναι πολύ μακριά, γιατί στο μεγάλο αυτοκίνητο που τους φόρτωσαν, πράγματα, πλάσματα, όλους κι όλους στοίβες, θυμάται πως κοιμήθηκε πολλές ώρες. Ξεκίνησαν αυγή-αυγή κι έφτασαν με το βράδυ. Η μάνα του έκλαιγε, κι άλλες μάνες έκλαιγαν...Το σπίτι τους ήταν όμορφο.-όμορφο όσο κανένα άλλο σπίτι στον κόσμο. Δυο φοινικίες στόλιζαν την μπροστινή του είσοδο κι από το παράθυρο της κουζίνας έβλεπες τη θάλασσα, τότε τρικυμισμένη και τότε ήρεμη σαν λάδι...

...Η θάλασσα δεν είναι όμορφη σαν τη δική τους π' άφησαν στο Νότο...Το σπίτι τούτο, κρύο, δεν τ'αγάπησε. Τουλάχιστον να' χε μια φοινικιά να του θύμιζε το δικό του...

Κάθε πρωί παίζανε τ'αγαπημένο τους παιγνίδι, το κρυφτό. Κι όταν δόθηκε το σύνθημα για να κρυφτούν ο Ναζίμ ,όπως πάντα, σκαρφάλωσε στο ψηλό κυπαρίσσι. Κανένας δεν ήξερε γιατί διάλεγε αυτό το δέντρο...Αυτός χανόταν στην πράσινη φυλλωσιά του ψηλού κυπαρισσιού... Ακόμα λίγο ψηλότερα κι ο Ναζίμ θα φτάσει στην πιο ψηλή κορφή. Δεν ένιωθε καθόλου κούραση. Τα φύλλα του δέντρου μύριζαν παράξενα. Πιο παράξενα μύριζαν κάτι σταγόνες σαν δάκρυα στον κορμό...Πότε πότε κόλλαγαν στις μικρές του φούχτες. Μα δεν τον ένοιαζε...Ήθελε να φτάσει και ν'αγγαντέψει το Νότο...Όμως σαν έφτασε όσο ψηλά

μπορούσε δεν κατάφερε να δει τίποτε γιατί η μέρα ήταν συννεφιασμένη. Με την απόφαση να ξαναγυρίσει άλλη μέρα, κατεβαίνει και κατευθύνεται προς το σπίτι του. Στο δρόμο συναντά μια ομάδα Τούρκων στρατιωτών που κλέβουν τις εικόνες από την εκκλησία. Κι όταν η μητέρα του, ανήσυχη, του λέει να μη βγαίνει έξω, αυτός υπόσχεται στον εαυτό του: «Θα ξαναπάω Μάνα. Θα ξαναβγώ στο κυπαρίσσι. Θα βγαίνω κάθε μέρα, μέχρι να δω τον ουρανό καθαρό πάνω από το βουνό. Τότε θα δω και τις δυο φοινικιές μας. Και σαν μεγαλώσω θα περάσω το βουνό, θα περπατώ, θα περπατώ και θα τις φτάσω».

Μα όταν την άλλη μέρα δοκιμάζει να ξαναγυρίσει στο αγαπημένο του κυπαρίσσι, βλέπει τους στρατιώτες να χαλούν την εκκλησία και να κόβουν το κυπαρίσσι: *Τρεις σίγουρα τρεις, τους μέτρησε, στρατιώτες, με ένα σβανά έκοβαν το κυπαρίσσι. Κι ένας άλλος χοντρός, ψηλός, με μαύρα δόντια και χακιά ρούχα στεκόταν στη μέση του τζίπ και έδινε οδηγίες και διαταγές. Πότε-πότε χαμογελούσε, ιδρώνε, πότε θύμωνε, πέταγαν φλόγες τα μάτια του... «Ο πόλεμος. Αυτός είναι. Αυτός διατάζει και γίνονται όλα τα κακά»...*

-Τον είδα, Μάνα, τον είδα.

-Ποιον είδες, Ναζίμ;

-Τον πόλεμο. Είναι ψηλός, χοντρός, με μαύρα δόντια και κακός, κακός μάνα...Διάταξε να κόψουν το κυπαρίσσι... Στο κυπαρίσσι ανέβαινα να δω τις φοινικιές μας, ξανάπε.

Η Μάνα κοίταξε ολόγυρα, είδε τα καταπράσινα περβόλια, τις μυγδαλιές, μα άλλο κυπαρίσσι δεν υπήρχε εκεί κοντά.

-Έλα μικρέ μου Ναζίμ. Μην απελπίζεσαι. Θα βρούμε άλλο κυπαρίσσι. Κάπου

πρέπει να βρούμε ένα άλλο.

-Μα το θέλω ψηλό.

-.Που να περνά και τα σύννεφα;

-Πιο ψηλό.

-Αχ, μάνα!

Την ξαναφίλησε. Και μπήκε μέσα στο σπίτι με την καρδιά γεμάτη ελπίδες...

Είναι προφανές στο πιο πάνω απόσπασμα του διηγήματος ότι γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν τα συναισθήματα των απλών Τουρκοκυπρίων, που ένιωσαν και νιώθουν ίσαμε σήμερα, και αυτοί, ξεριζωμένοι στο δικό τους τον τόπο.

Υπάρχει μια διαφορά στον τρόπο του εκτοπισμού, που καταγράφεται στο διήγημα: Οι Ελληνοκύπριοι έφυγαν ξαφνικά, με τα ρούχα που φορούσαν, με όποια μέσα έβρισκαν στη διάθεσή τους(λεωφορεία, ιδιωτικά αυτοκίνητα, τρακτέρ κτλ.). Οι Τουρκοκύπριοι μετακινήθηκαν από το Νότο στο Βορρά, με τη συνοδεία της Ειρηνευτικής Δύναμης του ΟΗΕ, με λεωφορεία και φορτηγά, και με όλα τα υπάρχοντά τους. Όμως, ο πόνος και η πίκρα του ξεριζωμού είναι ίδια. Κανένας εκτοπισμένος δεν ανταλλάσσει το σπίτι που γεννήθηκε και μεγάλωσε ακόμα και με ένα παλάτι. Κι η επιθυμία του γυρισμού είναι το ίδιο βασανιστική για όλους. Είναι επίσης χαρακτηριστική η περιγραφή μέσα από το διήγημα της νοσταλγικής και αισιόδοξης διάθεσης και της ελπίδας για την επιστροφή, που εκφράζεται τόσο μέσα από τα λόγια των Ελληνοκυπρίων προσφύγων όσο και μέσα από τα λόγια των Τουρκοκυπρίων.

Και σ'αυτό ακριβώς το σημείο οικοδομεί η συγγραφέας την πίστη και την πεποίθηση όλων των κατοίκων του νησιού ότι η μοίρα τους είναι κοινή, ανεξάρτητα από γλώσσα, θρησκεία, καταγωγή και τόπο διαμονής. Η αποδοχή αυτής της πραγματικότητας, όπως βιώνεται μέσα από τα κείμενα, έχει μεγάλη παιδαγωγική σημασία για τα παιδιά αναγνώστες, που ως αυριανοί πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, θα μπορέσουν να συμβιώσουν με τους συμπατριώτες τους Τουρκοκύπριους, αν αποδεσμευτούν από τα μίσση και τις προκαταλήψεις του παρελθόντος και κοιτάξουν το μέλλον με σύγχρονες αντιλήψεις και ιδεοληψίες, στις οποίες η αποδοχή της διαφορετικότητας και η επιδίωξη της

ειρηνικής και αρμονικής συμβίωσης των ανθρώπων αποτελούν βασικές αρχές και προϋποθέσεις.

Σε ανάλογους τόνους κινούνται επίσης τα διηγήματα της Φιλίσας Χατζηχάννα που περιλαμβάνονται στο βιβλίο της *Λουλούδια και όνειρα* (16). Μέσα από τα δώδεκα διηγήματα του βιβλίου, σε μερικά από τα οποία έχουμε ήδη αναφερθεί πιο πάνω, σκιαγραφείται η ζωή των ξεριζωμένων ανθρώπων της Κύπρου και ιδιαίτερα των παιδιών, όπως έχει αναγκαστικά διαμορφωθεί, τις πρώτες μέρες της προσφυγιάς, μέσα στα αντίσκηνα και τους καταυλισμούς. Οι άνθρωποι ξαναρχίζουν μια καινούρια ζωή, αλλά ποτέ δεν ξεχνούν και κυρίως ποτέ δεν απελπίζονται. Το κυρίαρχο μήνυμα της συγγραφέως σε όλα τα διηγήματα της συλλογής είναι η ελπίδα και η αισιοδοξία για την επιστροφή και την ειρηνική συνύπαρξη Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

Αυτή η στάση ζωής εκφράζεται ως επιλογική κατάληξη και στα δώδεκα διηγήματα, με διάφορους τρόπους. Σε τέσσερα διηγήματα έχουμε την έκφραση της ελπίδας ως βεβαιότητας και σιγουριάς για την επιστροφή, στην τελευταία παράγραφο ή πρόταση της ιστορίας. Το πρώτο διήγημα, που έχει τον τίτλο «Μικρό αξέχαστο χωριό μου» (17), τελειώνει με τη γεμάτη τρυφερότητα υπόσχεση της μητέρας προς το μικρό της γιο, ο οποίος εκφράζει έντονα την επιθυμία της επιστροφής στο κατεχόμενο χωριό και το σχολείο του (18) : *Υπομονή, κάποτε θα πάμε. Δεν πρέπει να χάνουμε τις ελπίδες μας. Μ' αγκαλιάζει και με φιλά στο μάγουλο.*

Το διήγημα «Θα ξαναρθώ» (19), πέρα από τον εύγλωττο τίτλο, έχει ως θεματικό επίκεντρο την καθημερινή ανάμνηση των ευτυχισμένων ειρηνικών χρόνων στο κατεχόμενο σήμερα χωριό του παιδιού που πρωταγωνιστεί στο διήγημα, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι τελειώνει με την τριπλή επανάληψη του ρήματος του τίτλου (*Θα ξαναρθώ, θα ξαναρθώ, θα ξαναρθώωωω!*) , στοιχείο που αποτελεί την έκφραση της απόλυτης ενδόμυχης βεβαιότητας για την επιστροφή. Η ίδια

βεβαιότητα εκφράζεται επίσης και στην κατάληξη του διηγήματος *Ο κυρ-Κατεΐφας* (19), όπου ο ήρωας του διηγήματος, ο μικρός Γιώργος, συναντάται με τον κυρ-Κατεΐφα, ο οποίος είχε το καλύτερο ζαχαροπλαστείο στην κατεχόμενη σήμερα πόλη του, και αναγκάστηκε με την προσφυγιά να γίνει πλανόδιος μικροπωλητής γλυκισμάτων, για να μπορέσει να επιβιώσει. Όταν ο Γιώργος του ευχήθηκε να αποκτήσει ξανά ένα δικό του ζαχαροπλαστείο, ο Κατεΐφας *κούνησε λυπημένα το κεφάλι του και του απάντησε* (20):

-Όχι, παιδί μου, Δε θέλω νέο μαγαζί. Με φτάνει το αμαξάκι μου, για να ζήσω. Εγώ θέλω το δικό μου, εκεί στη μικρή μας πόλη. Τώρα με φτάνει το αμαξάκι. Όταν όμως πάμε με το καλό, θα βάλω την άσπρη μου ποδιά και θα κερνώ την πρώτη μέρα όλο τον κόσμο.

-Να'σαι σίγουρος, παππού, πως θα πάμε. Κι ακόμα να'σαι σίγουρος πως τη μέρα εκείνη θα'μαι κι εγώ εκεί για να με κερνάς από το πρωί ως το βράδυ, του απάντησε ο Γιώργος.

Στο επόμενο διήγημα της συλλογής, έβδομο στη σειρά («Χωρίς πορτοκαλιές», 21), έχουμε ένα ανάλογο σκηνικό, με το μικρό Στάθη να θυμάται το περιβόλι με τις πορτοκαλιές που άφησαν πίσω στο κατεχόμενο χωριό τους και να είναι περισσότερο αισιόδοξος από τον πατέρα του για την επιστροφή (22): *...Ακούς εκεί, τρία μέτρα μπαμπάς και να αμφιβάλλει ότι θα πάμε! Και βέβαια θα ξαναπάμε. Ύστερα, πώς θα παντρευτώ εγώ χωρίς πορτοκαλιές; Και τι θα δώσω στα παιδιά μου; Ε, σας ρωτώ. Γίνεται; Δε γίνεται. Γι'αυτό θα ξαναπάμε. Πρέπει να ξαναπάμε.*

Την ίδια βεβαιότητα εκφράζει η συγγραφέας μέσα από τα λόγια της μικρής ηρωίδας της στο διήγημα «Θα γιορτάσουμε πάλι» (23), όπου την ημέρα των Χριστουγέννων φτάνει ξαφνικά στο συνοικισμό το σκυλάκι ο Μαυρής, που είχε χαθεί στη διάρκεια της εισβολής, κρατώντας στο στόμα του την κούκλα της, την Αγάπη. Το γεγονός αυτό δίνει την αφορμή στη συγγραφέα να τελειώσει το διήγημα με ένα πολύ αισιόδοξο μήνυμα (24):

-Χριστούλη μου, σε νιώθω, είσαι κοντά μου και με γέμισες χαρά. Τώρα ξέρω πως κάποτε θα πάμε. Ναι, ναι θα γιορτάσουμε πάλι σαν απόψε Χριστούγεννα στο σπίτι μας, στο χωριό μας. Όλοι μαζί. Θα πάμε.

Στα άλλα επτά διηγήματα της συλλογής αυτή η ελπίδα εκφράζεται σαν ευχή, σαν παράκληση ή και σαν προσευχή. Στο δεύτερο διήγημα, που έχει τίτλο «Εσύ, Άγιε Βασίλη μου» (25), η μικρή Ρηνούλα γράφει ένα γράμμα στον Άγιο Βασίλη εκφράζοντας με τον αυθορμητισμό της παιδικής της ευαισθησίας, όλες τις ενδόμυχες επιθυμίες της, ανάμεσα στις οποίες κυριαρχεί ο πόθος της ειρήνης και της λευτεριάς (26):

*Εσύ Άγιε Βασίλη μου, ο κοσμογυρισμένος
πέρασε απ' το σπίτι μου το τουρκοπατημένο.
Φέρε μου την κούκλα μου που είναι στο κρεβάτι,
γιατ' έχει μείνει μόνη της και δε θα κλείνει μάτι.
Φέρε και του Γιώργου μας το μικρό το τρένο
που είναι στο γραφείο του και πάνω ξεχασμένο.
Φέρε της γιαγιάκας μου τ' ατέλειωτο πλεκτό της
και της μητερούλας μου τ' όμορφο εργόχειρό της.
Φέρε του πατέρα μου τ' ακριβό ρολόι
του καλού παππούλη μου, τ' άσπρο κομπολόι.
Φέρε στην Κύπρο και σε μας έν' άσπρο περιστέρι
μήνυμα ειρήνης και χαράς, στου κόσμου όλα τα μέρη.*

Στο πέμπτο διήγημα «Κάνε στο χωριό να πάω» (27), δυο παιδιά, η Ρηνιώ και η Μαρίνα, καθώς βλέπουν για πρώτη φορά ένα χελιδόνι να μπαίνει στη φωλιά του, και γνωρίζοντας τη λαϊκή παράδοση πως «όταν κάνεις μια ευχή την ώρα που μπαίνουν για πρώτη φορά τα χελιδόνια στη φωλιά τους, τότε γίνεται» (28), εύχονται αυτό που τόσο πολύ επιθυμούν: να γυρίσουν σύντομα στο σκλαβωμένο τους χωριό (29) : *Χελιδόνι, χελιδόνι/που'σαι πάνω στο μπαλκόνι/ κάνε στο χωριό να πάω/που πολύ το αγαπάω.*

Με προσευχή εκφράζεται η ελπίδα στο τελευταίο διήγημα της συλλογής, που έχει δώσει και τον τίτλο στο βιβλίο, «Λουλούδια και όνειρα» (30). Στο διήγημα αυτό η ηρωίδα, το Ελενάκι, προσεύχεται στο Χριστό την ώρα του Επιταφίου της Μεγάλης Παρασκευής, για την επιστροφή στο σκλαβωμένο χωριό της (31): *Χριστούλη μου, λυπούμαι που είσαι σταυρωμένος. Αναστήσου Χριστουλη μου. Κι όταν αναστηθείς, κάνε να ξαναπάμε στο χωριό μας, στο βουνό μας. Και τότε Χριστούλη μου, θα σε γεμίσω με αγριολούλουδα, τώρα που μεγάλωσα, δυνάμωσα και τα πόδια μου δεν είναι ξένα».*

Η Φιλίσα Χατζηχάννα προβάλλει επίσης στο βιβλίο της **το θέμα της ελληνοτουρκικής φιλίας και της αναγκαιότητας για ειρηνική συνύπαρξη**, στο διήγημα «Θα σε περιμένω Χασάν» (32). Στο διήγημα αυτό, ως αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής και της προσφυγιάς, έχουμε τον αναγκαστικό αποχωρισμό του Μιχάλη και του Χασάν, που μεγάλωσαν στην ίδια γειτονιά και μοιράζονταν κάθε μέρα τα παιχνίδια, τις χαρές και τις λύπες τους. Ο Χασάν, που έμενε στα Πολεμίδα της Λεμεσού, μετακομίζει στη Μόρφου, όπου νιώθει πως είναι πρόσφυγας, όπως νιώθουν και όλα τα ξεριζωμένα Κυπριόπουλα. Θυμάται όμως με νοσταλγία τη φιλία του με το Μιχάλη και τη συγκινητική ώρα του αποχωρισμού τους (33): *Θυμούμαι τα Πολεμίδα, τη θάλασσα της Λεμεσού και το Μιχάλη. Θυμούμαι το σπίτι μου και τον πλαϊνό χωματόδρομο, που έπαιζα βώλους με το φίλο μου. Θυμούμαι το τελευταίο του αγκάλιασμα.*

-Θα σε θυμούμαι και θα σε περιμένω, μου είπε.

-Κι εγώ. Θα ξανάρθω, Μιχάλη. Θα ξανάρθω.

Συγκινητικές, ανθρώπινες στιγμές όπως αυτή που διαβάζουμε σ' αυτό το διήγημα της Φιλίσας Χατζηχάννα, είναι βέβαιο ότι ασκούν σημαντική παιδαγωγική επίδραση στους νεαρούς αναγνώστες, οι οποίοι βιώνουν μέσα από τη λογοτεχνία τα καλά της ειρήνης και την απανθρωπιά του πολέμου. Η προσήλωση στην ειρηνική ζωή και η αισιοδοξία της επιστροφής καθρεφτίζεται επίσης στους τίτλους

των διηγημάτων της συλλογής *Λουλούδια και όνειρα*, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι δηλωτικοί των προθέσεων του βιβλίου (34).

Φιλειρηνικά μηνύματα και ακτίδες αισιοδοξίας εκπέμπουν επίσης τα διηγήματα της Κίκας Πουλχερίου που περιλαμβάνονται στο βιβλίο της *Σπιτοκαλυβάκι μου* (35). Μέσα από τα δέκα διηγήματα της συλλογής δίνονται παραστατικά ο πόνος της προσφυγιάς, οι δυσκολίες των πρώτων ημερών στα αντίσκηνα και στους προσφυγικούς καταυλισμούς και ιδιαίτερα τα προβλήματα, οι αγωνίες αλλά και οι ελπίδες των παιδιών. Στο δεύτερο διήγημα της συλλογής, που έχει τον τίτλο «Υπόσχεση», έχουμε μια νότα αισιοδοξίας στην τελευταία παράγραφο, όπου ο μικρός εγγονός, που πρωταγωνιστεί στο διήγημα, δίνει το λόγο του στον παππού πως θα εκπληρώσει την υπόσχεση που του είχε δώσει την ημέρα του ξεριζωμού (36): *Παππού, ψιθύρισα, ξέρω πως είσαι μακριά, πολύ μακριά για να μπορείς να μ' ακούεις. Μα σου δίνω το λόγο μου πως θα 'ρθω κάποτε και θα φυτέψω το κυπαρίσσι που μου ζήτησες. Να'σαι σίγουρος γι' αυτό. Περίμενέ με, παππούλη, καημένε παππούλη. Κάποτε θα 'ρθω.*

Τα ίδια συναισθήματα βιώνει ο αναγνώστης και στο διήγημα της Κίκας Πουλχερίου «Η πικρομυγδαλίτσα» (37), όπου η μικρή ηρωίδα του διηγήματος, καθώς αντικρίζει καμένη από τις βόμβες την αμυγδαλιά που είχε φυτέψει ο παππούς, παρά την πίκρα και την απογοήτευση που νιώθει, ανακαλύπτει μέσα από τις στάχτες την ελπίδα και την αισιοδοξία(38): *...Ένα κατάμαυρο κούτσουρο, με δυο κλαδιά απολιθωμένα, γυμνά με κοιτούσε κλαίοντας. Ολόγυρα οι μυρσινιές κι οι πικροδάφνες ντυμένες κι αυτές κατάμαυρα θρηνούσανε τη συμφορά. Απόμεινα ασάλευτη, κρύα σαν μάρμαρο. Ο πόλεμος! Ο πόλεμος πέρασε κι από δω, μουρμούρισα και μ' έλουσε κρύος ιδρώτας...Γύρισα να φύγω. Λίγα βήματα πιο πέρα ανάμεσα στα δάκρυά μου και το χώμα, ξεχώρισα ένα πικραμύγδαλο δικό της. Το σήκωσα στη φούχτα μου. Το σκούπισα με τα δάκτυλά μου και το'σφιξα με λαχτάρα. «Ένα πικραμύγδαλο από εκείνη! Άχρηστο πράμα. Τι να το κάνει κανείς;» Μα για μένα σήμαινε πολλά. Ήταν το τελευταίο απομεινάρι από το*

αγαπημένο μου δέντρο. Κι αύριο, ποιος ξέρει, ίσως απ' αυτό θα γεννηθεί μια καινούρια πικραμυγδαλίτσα, μια καινούρια ζωή..

Μίσος για τον πόλεμο και αγάπη για την ειρήνη μεταδίδει επίσης η συγγραφέας στο διήγημά της « Ο Στρατηγός» (39). Ο ήρωας του διηγήματος, ο δεκαεξάχρονος Πετρής, που του άρεσε στα παιχνίδια του να μιμείται το στρατηγό, όταν βιώνει τη φρικτή εμπειρία του πολέμου πολεμώντας ως εθελοντής, στα 1974, για την απόκρουση της τουρκικής εισβολής, δε θέλει πια να παίζει παιχνίδια πολεμικά (40): *Σαν ήλθε ξανά η Άνοιξη στο χωριό, κι ανθίσανε οι μυγδαλιές και γύρισαν τα χελιδόνια, γύρισε μαζί τους έτσι απρόσμενα κι ο Πετρής. Μα δεν είχε τίποτα απ' τον παλιό εαυτό του. Δεν ήταν τώρα πια δεκάξι χρόνων και ας μην είχαν περάσει ούτε τρεις μήνες από τότε που ακολούθησε τους άλλους. Τα παιδάκια τον χαιρέτησαν μα δεν απάντησε. Παρατάχθηκαν στη γραμμή σαν άλλοτε, μα ο Πετρής αγρίεψε και φώναξε έξαλλος : «Παρατάτε, σας λέω. Γρήγορα στο σχολείο σας, κουτσούβελα. Δεν είμαι πια στρατηγός κι ούτε θέλω να γίνω ποτέ. Μ'ακούτε, ποτές!» «Καταραμένε πόλεμε», τραύλισε και σκέπασε το πρόσωπο με τις χούφτες του.*

Ο δεκαεξάχρονος Πετρής υιοθετεί στο πιο πάνω διήγημα μια στάση έντονης αντιπολεμικής διάθεσης, την οποία υπηρετεί και προβάλλει η συγγραφέας και στα άλλα διηγήματα της συλλογής. Στο διήγημα «Τα περιστέρια και τα χαιρετίσματα (41) ο ήρωας του διηγήματος επισκέπτεται με τη μητέρα του την Αθήνα και καταλήγει στην πλατεία με τα περιστέρια, όπου εντυπωσιάζεται και συγκινείται φέρνοντας στο νου του την καταστροφή και τη δολοφονία των πουλιών στη διάρκεια της τουρκικής εισβολής, ενώ παράλληλα ανακαλύπτει ένα φως ελπίδας και αισιοδοξίας για το μέλλον (42):

Στην αρχή τα' χασα. Τα κοιτούσα και δε χόρταινα. Και τότε ο κόσμος ξανάγινε όμορφος, γλυκός, ειρηνικός, όπως ήταν άλλοτε στη μικρή γαλάζια πατρίδα μου. Μα για στιγμή μονάχα. Ύστερα οι θύμησες, πικρές, ταξίδεψαν πάλι πάνω απ' τη Μεσόγειο και ήρθαν και μ'αντάμωσαν. Τότε με κύκλωσαν ξανά τ'αεροπλάνα, η

φωτιά, τα δάκρυα. Ήθελα να φωνάξω δυνατά μ'όλη μου την ψυχή: «Περιστερία μην πλησιάζετε τους ανθρώπους. Εσείς έχετε τον ουρανό δικό σας, τι τη θέλετε τη γη; Τι κάθεστε ανάμεσα σ'αυτούς που αύριο δεν το 'χουνε για τίποτα να πάρουνε τ'αδέρφια σας, τους γονείς σας, τις ζεστές φωλίτσες σας!» Μα τότε ένα άσπρο περιστερι ήρθε και κάθισε στον ώμο μου. Με κοίταξε λοξά, με τα ολοστρόγγυλα ματάκια του. «Ε, φιλαράκο, τι έχεις πάθει κι είσαι σαν γριά κατσούφισσα;» Δεν τ'αποκρίθηκα, τι να πω; Άνοιξα μονάχα τη φούχτα μου κι εκείνο άρχισε να τσιμπά τους σπόρους που του πρόσφερα.

Τ' αγαπούσα πάντα τα πουλιά και πιο πολύ τα περιστερία της αυλής μας. Μου φέρνανε ένα μήνυμα χαράς. Ένα χαιρέτισμα γλυκό. Μια ελπίδα πως κάθε αύριο θα' ναι καλύτερο από το σήμερα».

Τα περιστερία, σύμβολο ειρήνης, φιλίας και συναδέλφωσης των ανθρώπων γίνονται στο διήγημα το μέσο για να ξαναβρεί το μικρό προσφυγόπουλο την ψυχική του ηρεμία και να νιώσει παράλληλα την πίστη,την ελπίδα και την αισιοδοξία να ριζώνουν ακόμα πιο πολύ στην ψυχή του. Με ανάλογο τρόπο, στο διήγημα «Η Μαργαρίτα τ'αντίσκηνο» (43), η μικρή Μαργαρίτα και η γιαγιά της νιώθουν στην ψυχή τους να ζωντανεύει και πάλι η ελπίδα για ένα καλύτερο και πιο ειρηνικό αύριο, όταν βλέπουν να φυτρώνει στο αντίσκηνό τους μια μικρή κίτρινη μαργαρίτα (44):

... Ένας ζεστός, χαρούμενος ήλιος χαϊδεύει σήμερα τη γη. Όπου να' ναι έρχεται ή Άνοιξη, και τ'αγριολούλουδα έχουν μισανοίξει κιόλας τα ματάκια τους. Δες πώς ζώσανε ολόγυρα τ'αντίσκηνο και αγωνίζονται να τ' ομορφύνουν!...Μια κίτρινη μαργαρίτα, χλωμή κι αδύνατη, πρόβαλλε το κεφαλάκι της. Είχε το μισό κορμάκι της κρυμμένο κάτω από τ'αντίσκηνο και με τ' άλλο μισό πάλευε να δει το φως και τον κόσμο...

Εξάλλου, μέσα από τα δέκα σπονδυλωτά διηγήματα του βιβλίου της Ήρας Γενακρίτου *Με λεν Ελπίδα* (45), ζωντανεύουν οι δύσκολες μέρες των ξεριζωμένων στους προσφυγικούς συνοικισμούς. Περιγράφονται τα πολλαπλά

προβλήματα των εκτοπισμένων παιδιών και των οικογενειών τους, οι οικογενειακές σχέσεις, οι φιλίες, η τάση για μετανάστευση λόγω της προσφυγιάς και οι οικονομικές δυσκολίες των εκτοπισμένων, που αναγκάζουν πολλές φορές και τους δυο γονείς να εργαστούν, γεγονός ασυνήθιστο για τα ίσαμε τότε κυπριακά δεδομένα, για το οποίο δυσανασχετούν κάποτε τα παιδιά (45). Πέρα όμως από την καταγραφή και την επισήμανση των δυσκολιών και των προβλημάτων της προσφυγιάς, τα οποία θα πρέπει οπωσδήποτε να γνωρίσουν οι νεαροί αναγνώστες της παιδικής μας λογοτεχνίας, το βιβλίο της Έρας Γενακρίτου επικεντρώνεται στην ελπίδα και την πίστη για την επιστροφή, που είναι πάντα ζωντανές στις ψυχές και στα μάτια των παιδιών, καθώς και στην προσμονή για ένα ειρηνικό και καλύτερο αύριο.

Χαρακτηριστικό της βαθιάς πίστης και της ελπίδας που θέλει η συγγραφέας να ενσταλάξει στις καρδιές των νεαρών αναγνωστών της είναι το γεγονός ότι όλα τα διηγήματα τελειώνουν με στίχους, οι οποίοι εκφράζουν την αισιοδοξία και τη βεβαιότητα της επιστροφής στην κατεχόμενη γη και της αποκατάστασης των καταπατημένων δικαίων των προσφύγων.

Για παράδειγμα, το διήγημα «Με λεν Ελπίδα» (46), που έχει δώσει και τον τίτλο στο βιβλίο- στο οποίο πρωταγωνιστεί η μικρή Ελπίδα, που διαμένει με τους γονείς της σε έναν προσφυγικό συνοικισμό, τελειώνει με τους εξής στίχους, στους οποίους είναι πρόδηλη η αισιοδοξία και η ελπίδα (47):

*Στου κόσμου το περιβόλι ένα δεντρί
που χτες τσακίστη, μοιάζει τούτο το νησάκι,
μα πάλι σαν θελήσει, το μπορεί
ευτυχισμένο να ξαναγινεί,
στη λευτεριά να αρμενίσει, караβάκι...*

Την ίδια αισιοδοξία εκφράζει επίσης και το διήγημα «Ένα δέντρο κι ο παππούς» (48), που έχει ως θέμα τον εγκλωβισμένο παππού, ο οποίος κατά καιρούς στέλνει στα εγγονάκια του από τα κατεχόμενα όπου ζει διάφορα γλυκά του

σπιπιού, που τόσο πολύ αρέσουν στα παιδιά. Η Ελπίδα αγαπά πολύ τον εγκλωβισμένο παππού της, για τον οποίο λέγει με περηφάνια (49):

Ένα δέντρο είναι ο παππούς μου... Έτρεξα την άλλη κιόλας μέρα να πω στη Φωτούλα και σ' όλους τους φίλους μου. Ένα δέντρο, που ούτε ο δυνατός βοριάς μπορεί να το νικήσει, ούτε κανένας μπορεί να το ξεριζώνει... Κι ύστερα τους έδειξα τη ζωγραφιά του, που έκανα το προηγούμενο βράδυ και που περιγράφοντάς την, είχα γράψει από κάτω:

*Ρίζες βαθιές, χωμένες μες στη γη
κορμός, που' χει το σχήμα του νησιού μου
κλωνάρια που βαστάζουνε ψηλά
τον ήλιο, μοιάζει να' ναι ο παππούς μου.*

*Πίστη το λένε τούτο το δεντρί
αμυγδαλιά, στημένη μες στα χιόνια
που καρτερά, στις άδειες της φωλιές
γοργά να ξαναρθούν τα χελιδόνια.*

Εξάλλου, στο τέλος του διηγήματος «Το πιο όμορφο παιγνίδι»(50), το οποίο έχει ως θεματικό επίκεντρο τα ειρηνικά παιχνίδια των παιδιών στον προσφυγικό συνοικισμό, παρατίθεται ένα ποίημα-ύμνος στην ειρήνη (51):

*Αν δεν εγνώριζε η γη τις σφαίρες και τα βόλια
και γύρω αντί στρατόπεδα δροσάτα είχε περβόλια,
τα παλικάρια το χακί ποτέ δε θα φορούσαν
κι οι άνθρωποι απ' τους τόπους τους μακριά πια δε θα ζούσαν.*

*Ο πόλεμος κι η προσφυγιά μ'όλη τους την οδύνη
θα χάνονταν κι αντί γι'αυτά θα' ρχόταν η ειρήνη.
παιδιά θα τραγουδούσανε με τα πουλιά παρέα
κι η σφαίρα μας παράδεισος θα φάνταζε κι ωραία.*

Η ίδια συγγραφέας εξάλλου, στο πιο πρόσφατο βιβλίο της *Πέρα από το συρματοπλεγμα* (52), πρωτοπορεί στο χώρο της κυπριακής παιδικής λογοτεχνίας, δίνοντας μας δέκα διηγήματα με *θέματα παρμένα από αληθινά γεγονότα και βιώματα των εγκλωβισμένων παιδιών της Καρπασίας* (53) .

Στα διηγήματα αυτά, πέρα από τις αντίξοες συνθήκες, τους περιορισμούς, την καταπίεση των εγκλωβισμένων από τους Τούρκους εισβολείς και τους έποικους-που μεταφέρονται στην κατεχόμενη Κύπρο για να αλλοιώσουν σταδιακά τη δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού, η Ήρα Γενακρίτου καταπιάνεται με ένα καίριο κοινωνικό πρόβλημα, απόρροια της κατοχής και του εγκλωβισμού (54): το πρόβλημα του αναγκαστικού αποχωρισμού των εγκλωβισμένων παιδιών από τις οικογένειές τους, μόλις τελειώσουν το δημοτικό σχολείο, οπότε θα πρέπει να έρθουν στις ελεύθερες περιοχές του νησιού, για να φοιτήσουν στο Γυμνάσιο. Έτσι λοιπόν τα δωδεκάχρονα παιδιά των εγκλωβισμένων απομακρύνονται αναγκαστικά από τις οικογένειες και τα χωριά τους, αφήνοντας πίσω μάνα, πατέρα και μικρότερα αδέρφια, για να μπορέσουν να συμπληρώσουν τις σπουδές τους. Επισκέπτονται τις οικογένειές τους τα Χριστούγεννα, τη Λαμπρή και το καλοκαίρι, εφόσον δεν παρεμβάλλουν εμπόδια οι κατακτητές. Πολύ παραστατικά ζωντανεύει η πτυχή αυτή μέσα από τα διηγήματα της Ήρας Γενακρίτου (55):

Μονάχα τρεις φορές, μέσα στο χρόνο όλο, τύλιγε η ανέμη του παραμυθιού το νήμα της για μας, τα εγκλωβισμένα παιδάκια. Τρεις φορές! Που μάλιστα τις ξέραμε και τις είχαμε πάντα στεφανωμένες με κόκκινο μελάνι στα ημερολόγια που κρέμονταν στον τοίχο. Γραμμένες και στεφανωμένες στα τετράδια και τα βιβλία όπου υπήρχε περιθώριο και χώρος καθαρός...Τα Χριστούγεννα λοιπόν, το Πάσχα και το καλοκαίρι γινόταν κάτι μαγικό στην Αγία Τριάδα (56)... Ο ναρκωμένος κόσμος του (χωριού) έπαιρνε τότε χρώμα και νόημα. Ζωντάνευε. Κι αν έκλεινες τα μάτια μπροστά στους Τούρκους έποικους, έλεγες πως γύρισε ο

χρόνος τις σελίδες του... Κι αυτό όλο το θαύμα γινότανε γιατί ερχόντουσαν τα αδέρφια μας κοντά μας. Γέμιζαν τότε οι αυλές. Οι δρόμοι. Τα κρεβάτια. Γέμιζαν οι καρδιές μας ευτυχία.

Το πρόβλημα αυτό, που είναι καθοριστικό για την παραπέρα πορεία της ζωής των εγκλωβισμένων παιδιών και των οικογενειών τους (57), διαπνέει όλα τα διηγήματα της συλλογής.

Αξίζει όμως να κάνουμε επίσης ειδική αναφορά στο διήγημα «Ο Λευτεράκης» (58), που αναφέρεται στη χαρά και την ελπίδα που ανάβει στις ψυχές των εγκλωβισμένων το γεγονός της γέννησης ενός νέου παιδιού, όπως επίσης και στο τελευταίο διήγημα της συλλογής, «Το κρυφό σχολειό». Στο διήγημα αυτό θίγεται το θέμα της ειρηνικής συνύπαρξης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, το οποίο αποτελεί σήμερα βασικό στόχο και επιδίωξη της κυπριακής κυβέρνησης και όλων των πολιτικών δυνάμεων στην Κύπρο.

Δίνουμε ένα απόσπασμα από το διήγημα, στο οποίο περιγράφεται η σχολική ζωή στην εγκλωβισμένη Καρπασία, όπου τα μικρά παιδιά, ελληνάκια και τουρκάκια φοιτούν στο ίδιο σχολείο και μοιράζονται τις ίδιες χαρές, αγωνίες και λύπες (59): *Μια τάξη είχαν τα τουρκάκια. Μια δεύτερη εμείς. Μεσ στις υπόλοιπες φέραν και στοίβασαν μπάλες σανό... Τρεχάλα στην αυλή τα τουρκόπουλα. Κυνηγητό... φωνές. Λίγο πιο πέρα ήταν η τάξη τους. Στο ίδιο χτίριο. Σαν βγαίναμε όλα στην αυλή, τίποτα δε νιώθαμε να μας χωρίζει. Σμίγαμε τότε σαν παιδιά. Παίζαμε σαν παιδιά... Μια μέρα, εκεί που η Φατμέ αμέριμνα καθόταν κι έτρωγε το σισαμένιο κουλούρι κάτω απ'τη συκιά, ένα πράμα βαρύ, ζεστό και πιτσιλωτό, ήρθε κι έπεσε ολόισα στην ποδιά της. -Φίδι!., άρχισαν να τσιρίζουνε και να χοροπηδούνε ολόγυρα τ' άλλα τουρκάκια -Έχιδνα!..., αναπήδησε κι από δίπλα μας ο Νικόλας. Φίδι φαρμακερό!... Κι όπως ο άνεμος χυμά, έτσι και κείνος όρμησε κάτω απ' τη συκιά. Αγκάλιασε τη Φατμέ, την τράβηξε μακριά. Κι ύστερα όλα τ' αγόρια πήραν με ξύλα και με πέτρες και φωνές να κυνηγούν το ερπετό. Ξωπίσω τους τρέξαμε και τα κορίτσια. Το βγάλαμε έξω απ' την αυλή. Πέρα στο δρόμο. Κι*

από εκεί, μακριά μες στα χωράφια... Στο γυρισμό μονάχα το προσέξαμε πως γίναμε, έτσι χωρίς να το θελήσουμε και μπρος στον κίνδυνο του φιδιού, τουρκάκια κι ελληνόπουλα και πάλι, μια παρέα... Τα έλεγαν ο Νικόλας με τον Αλή. Και η Αϊσέ έδειχνε στη Χριστίνα μας τα νέα της χαρτάκια... Κι εγώ, δεν ξέρω το γιατί, μα ξαφνικά ένιωσα μέσα μου τον ήλιο να γεννιέται.

Το θέμα της ελληνοτουρκικής φιλίας και της αναγκαιότητας για μια ειρηνική συνύπαρξη στο μέλλον σε μια κοινή ενωμένη πατρίδα θίγεται επίσης στα διηγήματά της Μαρίας Θεοδοσιάδου, στη συλλογή *Του καημού και της ελπίδας* (60), μέσα από τα οποία στέλνονται, παράλληλα, στα παιδιά-αναγνώστες μηνύματα ελπίδας και αισιοδοξίας για την επιστροφή.

Στο διήγημα «Ένα προσκύνημα» (176) περιγράφονται τα προβλήματα μιας προσφυγικής οικογένειας σ'έναν καταυλισμό και η περιπέτεια του πατέρα, ο οποίος αποφασίζει, λίγες μέρες μετά την τουρκική εισβολή, να περάσει μυστικά το συρματοπλεγμα και να βρεθεί ξανά για λίγο στο σπίτι του, στο κατεχόμενο Βαρώσι. Καθώς όμως ετοιμάζεται να φύγει, κρατώντας στο χέρι τη φωτογραφία του αγνοούμενου γιου του και μια βαλίτσα με χειμωνιάτικα ρούχα, ακούει βήματα μέσα στο σπίτι και βρίσκεται ξαφνικά αντιμέτωπος με το γέρο-Οσμάν, το γείτονά του, ο οποίος του είχε υποσχεθεί πως θα φύλαγε το σπίτι όταν το εγκατέλειπαν την ημέρα της εισβολής (177):

Αγκαλιαστήκαμε. «Με τρόμαξες γέρο-Οσμάν», του' πα, «με τρόμαξες πολύ! Νόμισα πως ήτανε...» Δε μ'άφησε να τελειώσω τη φράση μου.

-Φυγε, Γιάννη μου, φύγε όσο πιο γρήγορα μπορείς. Θα 'ρθει στρατός. Μπήκε ήδη στο Βαρώση στις κάτω γειτονιές. Φύγε γρήγορα. Σε λίγο θα 'ρθούνε και κατά δω. Φύγε να γλιτώσεις.

.Ο Γιάννης τα καταφέρνει τελικά, με τη βοήθεια του Τουρκοκύπριου φίλου του γέρο-Οσμάν να διαφύγει και να ξαναβρεθεί στις ελεύθερες περιοχές. Κι όταν φτάνει εκεί, κοιτάζει πίσω του τους ανεμόμυλους της Αμμοχώστου, νιώθει την

πίκρα τους γιατί νιώθουν εγκαταλειμμένοι και προδομένοι, και τους δίνει κουράγιο και ελπίδα με τα λόγια του: (178): *Κάνετε κουράγιο! Μείνετε ασάλευτοι, σας πνίγει και σας το παράπνο, ένοια σας. Θα 'ρθει η ώρα που θα γυρίσει ξανά η φτερωτή σας...Ο αέρας της λευτεριάς θα σαρώσει τους ξένους εισβολείς κι ύστερα θα γυρίσει τις δικές σας φτερωτές. Τότες θα γυρίσουν κι οι άνθρωποι στα χωριά τους. Θα ξαναρχίσει η ζωή χαρούμενη σαν πρώτα.*

Η δύναμη της ελληνοτουρκικής φιλίας, η ελπίδα, η αισιοδοξία και η αγωνιστική διάθεση είναι διάχυτα στο διήγημα της Μαρίας Θεοδοσιάδου, ενώ παρόμοια συναισθήματα δημιουργούνται και στα άλλα διηγήματα της συλλογής. Το θέμα της ελληνοτουρκικής φιλίας συναντάμε επίσης στο διήγημα «Αναμνήσεις απ' το χωριό και το Μαύρο μας»(179). Κεντρικό πρόσωπο του διηγήματος είναι ένας Τούρκος ηλικιωμένος, που τον έλεγαν «Μαύρο», ο οποίος είχε τη φήμη σοφού ανθρώπου μέσα στο χωριό. Όλοι τον εκτιμούσαν και τον θαύμαζαν για τις γνώσεις αλλά και για την καλοσύνη του. Τα παιδιά μαζεύονταν κάθε μέρα γύρω του, ελληνόπουλα και τουρκόπουλα που ζούσαν μαζί στο ίδιο χωριό φίλοι και αγαπημένοι, για να τους διηγηθεί τα αλληγορικά παραμύθια του. Κι όταν ξέσπασε το μεγάλο κακό, βοήθησε όσο μπορούσε τους Ελληνοκύπριους συγχωριανούς του για να γλιτώσουν (180) : *Δεν μπορώ να ξεχάσω το πρόσωπό του,σαν ήρθε το μεγάλο κακό του Ιούλη και τα τανκς πλάκωσαν στο χωριό. Είχε πανιάσει κι η φωνή του ήταν αλλιώτικη.*

-Φύγετε γρήγορα, χωριανοί, φύγετε. Αυτοί δεν είναι σαν και μας. Είναι ξένοι. Δεν ξέρουν από φιλία.

-Έλα μαζί μας, παππού, μη μείνεις εδώ.

-Δεν μπορώ, πρέπει να μείνω να φυλάω το χωριό, ώσπου να γυρίσετε...

Με δάκρυα στα μάτια αποχαιρετήσαμε μικροί και μεγάλοι τον «παππού» μας. Τον αφήσαμε με ραγισμένη την καρδιά, δακρυσμένοι. Εκεί στις φοινικιές ν' αγναντεύει το δρόμο της φυγής μας. Φύλακας άγγελος στάθηκε ο «Μαύρος», όπως μάθαμε αργότερα, στους λιγοστούς γέρους που δεν άφησαν το χωριό τους. Η εικόνα του

πάντα δίπλα μου να μου θυμίζει τις όμορφες εκείνες μέρες. Τα παραμύθια και τις ιστορίες του.

Μέσα από το διήγημα αυτό καταγράφεται μια ιστορία ελληνοτουρκικής φιλίας, από τις πολλές που εξελίχθηκαν στις τραγικές εκείνες ημέρες, ιδιαίτερα σε χωριά όπου για χρόνια Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι ζούσαν αρμονικά και αδελφωμένα. Υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες που επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι Τουρκοκύπριοι προστάτευσαν συγχωριανούς και φίλους τους Ελληνοκύπριους από τη βαρβαρότητα και τη μανία των εισβολέων. Κι η λογοτεχνική αποτύπωση των ιστοριών αυτών συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στη γνώση της ιστορικής αλήθειας γύρω από τις πραγματικές σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, ενώ παράλληλα καλλιεργεί το συναίσθημα της αγάπης για την ειρηνική ζωή και συνύπαρξη των κατοίκων του νησιού.

Ανάλογες ιστορίες με Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους διαβάζουμε επίσης στο βιβλίο της Μαρουλας Χαραλάμπους-Λοιζίδου *Μη μας φθονήσεις ουρανέ* (181), όπου η συγγραφέας αφηγείται βασικά διάφορες στιγμές και σκηνές από την ειρηνική ζωή πριν από το 1974 και τις αδελφικές σχέσεις που είχαν Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι σε μικτά χωριά και στις πόλεις της Κύπρου. Στο διήγημα «Το κρίμα του Σουλεϊμάν» (182) παρατίθενται, παραθέτει, με καθαρά αφηγηματικό τρόπο, διάφορες αναμνήσεις και σκηνές από την καθημερινή ζωή, όπως αυτές διαδραματίζονταν μέσα από τη συνεργασία δύο οδηγών λεωφορείου, ενός Ελληνοκύπριου από το χωριό Δάλι της επαρχίας Λευκωσίας και ενός Τουρκοκύπριου από το γειτονικό τουρκοκυπριακό χωριό Λουρουτζίνα. Γίνεται επίσης αναφορά στα γεγονότα πριν από το 1974 που διατάραξαν τις σχέσεις αυτές, με αποτέλεσμα ο Σουλεϊμάν να πεθάνει σε μεγάλη γεροντική ηλικία με τις τύψεις για την καμπάνα μιας χριστιανικής εκκλησίας που την είχε κρύψει στο σπίτι του.

Στην ίδια συλλογή διαβάζουμε επίσης διάφορες άλλες ιστορίες και αναμνήσεις της συγγραφέως από την ειρηνική συμβίωση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στις παλιές ειρηνικές εποχές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει

η αληθινή ιστορία της Μειρέμ, στο διήγημα «Η Μαρία γεννήθηκε Μειρέμ» (183). Η νεαρή Τουρκοκύπρια Μειρέμ, που ζούσε στη Λάρνακα, ερωτεύτηκε έναν Ελληνοκύπριο, τον Μάριο και για το χατίρι του βαφτίστηκε χριστιανή, με το όνομα Μαρία. Παντρεύτηκαν και απέκτησαν τρία παιδιά. Η ευτυχία τους όμως κράτησε μόνο οχτώ χρόνια, γιατί ο Μάριος έχασε τη ζωή του ξαφνικά σε εργατικό ατύχημα, από ηλεκτροπληξία. *Μαζεύτηκαν στην κηδεία του*, διαβάζουμε στο διήγημα, *Ρωμιοί και Τούρκοι. Συγγενείς και ξένοι έκλαψαν αντάμα το παλικάρι»*(184). Για να επιβιώσει η Μαρία αναγκάζεται να γίνει παραδουλεύτρα και με πολλές δυσκολίες καταφέρνει να μεγαλώσει και να αποκαταστήσει τα τρία της παιδιά. Το τέλος της ιστορίας τη βρίσκει εγκατεστημένη στη μακρινή Αυστραλία, μαζί με το δευτερότοκο γιο της που παντρεύτηκε μια απόδημη από την Αυστραλία, και με την κόρη της. Στην Κύπρο έρχεται κατά καιρούς και την υποδέχονται πάντα με αγάπη όλες οι γνωστές και οι φίλες της .

Αν και το βιβλίο της Μαρούλας Χαραλάμπους-Λοϊζίδου περιλαμβάνει βασικά σύντομες ιστορίες αφηγηματικού χαρακτήρα, εντούτοις οι αφηγήσεις της για τις σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ζωντανεύουν με αυθεντικό τρόπο μια όμορφη εποχή, ειρηνικής και αρμονικής συνύπαρξης, την οποία όλοι οι ηλικιωμένοι κάτοικοι του νησιού αναπολούν σήμερα με νοσταλγία.

Στην ίδια κατηγορία, της αφηγηματικής περισσότερο παρά της διηγηματικής λογοτεχνίας, μπορούμε να κατατάξουμε και το βιβλίο της Έλλης Βενιζέλου *Στη μυρωδιά του γιασεμιού* (185), που το έχουμε κατηγοριοποιήσει ήδη ως ηθογραφικό, και στο οποίο περιλαμβάνονται τέσσερα κείμενα που σκιαγραφούν τις όμορφες ειρηνικές στιγμές ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους, σε περασμένες εποχές, πριν από την τραγωδία του 1974.

Για το περιεχόμενο του βιβλίου, που έχει αρκετά αυτοβιογραφικά στοιχεία, μας προϋδεάζει η συγγραφέας, με ένα ποίημα που παραθέτει στην αρχή της έκδοσης, όπου αναφέρει ανάμεσα σε άλλα (186) :

Στη γειτονιά μου την παλιά παιδί ξαναγυρίζω

Και τα φτωχά σπιτάκια της νοσταλγικά αντικρίζω...

*Μες στα στενά δρομάκια της όνειρα κι αναμνήσεις
Στιγμές κι εικόνες ομορφιάς τα μάτια όπου γυρίσεις.
Με τις γειτόνισσες κι εγώ πιάνω κουβεντολόι
Και με τους γέροντες ευχές μετρώ στο κομπολόι...
Χέρι με χέρι οι κοπελιές, χαρές πολλές και κέφια
Τουρκόπουλα, Ελληνόπουλα στη γειτονιά είν' αδέρφια.
Οι χριστιανοί στον καφενέ χαίρονται τον καφέ τους
Και δίπλα ο Μουσταφάς κι ο Αλής ρουφούν το ναργιλέ τους.
Μπαϊράμι και Χριστούγεννα, καμπάνες και πομπάρδες,
Και δέηση σ' ένα Θεό οι χότζες κι οι παπάδες
.Η πίστη διαφορετική, μα το ψωμί τους ίδιο
Άνθρωποι όλοι με κοινό μες στη ζωή μερίδιο.
Στη γειτονιά μου την παλιά παιδί ξαναγυρίζω
Κι αδελφωμένους Έλληνες και Τούρκους χαιρετίζω.*

Είναι προφανείς οι στόχοι της συγγραφέως, όπως παρατίθενται στο πιο πάνω ποίημα, όπου βασικά αποδίδεται από την ίδια τεράστια σημασία στο θέμα της προβολής της ελληνοτουρκικής φιλίας και της ειρηνικής συνύπαρξης ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους, γεγονός που επενεργεί θετικά στην ψυχή του αναγνώστη. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη τα γεγονότα του 1974 και το διαχωρισμό που ετσιθελικά επιβλήθηκε στους ανθρώπους με την «ντε φάκτο» διχοτόμηση του νησιού, η καταφυγή στο ειρηνικό παρελθόν και στη δεδομένη τότε αρμονική συμβίωση των δύο κοινοτήτων, αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την προώθηση της ιδέας της ελληνοτουρκικής προσέγγισης, ιδιαίτερα ανάμεσα στη νεότερη γενιά, ως της μόνης προϋπόθεσης και προοπτικής για οριστική επικράτηση της ειρήνης στο νησί, μέσα στα πλαίσια μιας συμφωνημένης μελλοντικής λύσης.

Στο πρώτο κείμενο, που έχει τον τίτλο «Στη γειτονιά μου την παλιά» (187) περιγράφονται πολύ παραστατικά οι κοινές χαρές και εκδηλώσεις που μοιράζονταν στην καθημερινή τους ζωή Έλληνες και Τούρκοι στην πόλη της Λεμεσού, όταν ζούσαν στις ίδιες γειτονιές, με τα δικά τους έθιμα και τις παραδόσεις, που αποτελούσαν συνεκτικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής που μαζί μοιράζονταν. Δίνουμε ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα (188): *Γεννήθηκα σε μια όμορφη παραλιακή πόλη, που απλώνεται νωχελικά στις νότιες ακτές του νησιου μας. Η Μεσόγειος της γλείφει τα πόδια και ο Όλυμπος της στέλλει με τον άνεμο τα χαιρετίσματά του. Στην πόλη μου, μισοευρωπαϊά, μισοανατολίτισσα, τα καμπαναριά κι οι μιναρέδες στέκονταν αδελφωμένα, κοιτούσαν την πόλη «αφ' υψηλού» και την είχαν υπό τη σκέπη τους. Κι ο παπάς κι ο χότζας καλημερίζονταν στην αγορά. Μεγάλωσα σε μια γειτονιά που τη μοιραζόμαστε με τους Τούρκους. Το στενό δρομάκι μας, με τα κολλητά σπιτάκια, ήταν ευτυχισμένο. Γιατί η χαρά του ενός, μα και η λύπη του, δρασκέλαε το τοιχάκι που χώριζε τα σπίτια μας κι έμπαινε στην αυλή του άλλου. Ζούσαμε αγαπημένοι και μονιασμένοι.*

Οι άντρες, Έλληνες και Τούρκοι, κάθονταν στον καφενέ, όπου ρουφούσαν ο ένας τον καφέ κι ο άλλος τον ναργιλέ του. Μιλούσαν για τα βάσανα της ζωής, τις αναδουλειές, το φτωχό μεροκάματο, το λειψό φαΐ. Κι ο ένας έλεγε «Δόξα σοι ο Θεός» κι ο άλλος «Δόξα να' χει ο Αλλάχ». Οι γυναίκες συνεννοούνταν μεταξύ τους, πίναν τον καφέ τους και φίλευαν η μια την άλλη με γλυκά. Χριστουγεννιάτικους κουραμπιέδες και λαμπριάτικες φλαούνες η Ελληνίδα, γλυκά του Μπαϊραμιού η Τουρκάλα. Αντάλασσαν κι ευχές: «Καλό Πάσχα, γειτόνισσα». « Καλό Μπαϊράμι, Εμινέ». Κι οι καρδιές ζεσταίνονταν κι η ζωή κυλούσε αμέριμνα κι ευτυχισμένα...Μόνο τα μικρά παιδιά καυγάδιζαν καμιά φορά απάνω στο παιγνίδι για το σταυρό και για το μισοφέγγαρο...

Αυτή η καταπληκτική εικόνα της ελληνοτουρκικής συμβίωσης, την οποία περιγράφει με το δική της λογοτεχνική και ανθρώπινη ευαισθησία η συγγραφέας, απεικονίζει μια πραγματικότητα, που βίωσε ο λαός της Κύπρου για εκατοντάδες χρόνια, και η οποία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για ένα καλύτερο και ειρηνικό μέλλον. Στη συνέχεια περιγράφονται μέσα από το διήγημα της Βενιζέλου

διάφορα στιγμιότυπα από την καθημερινή ζωή της γειτονιάς, όπως είναι οι γάμοι των χριστιανών και των μουσουλμάνων και ο τρόπος διασκέδασης, οι τελετές για το σουνέτι των αγοριών τα τουρκικά λουτρά και οι χαρακτηριστικές ανθρώπινες φιγούρες που κυριαρχούσαν στη ζωή της γειτονιάς. Στο τέλος του διηγήματος γίνεται μια αναφορά στα γεγονότα που χώρισαν τους ανθρώπους, στην οποία καταγράφεται λογοτεχνικά το σύγχρονο δράμα της Κύπρου (189):

Σ'ήμερα, ναι μεν αυτή η γειτονιά-η μοναδική ίσως- εξακολουθεί να πνίγεται στη μυρωδιά του γιασεμιού και να μένει η ίδια με τα μικρά κολλητά σπιτάκια με τις εσωτερικές αυλές, όμως η φυσιογνωμία της άλλαξε, γιατί ήρθαν χρόνοι δίσεκτοι. Εκείνα τα μικρά παιδιά που καυγάδιζαν για το σταυρό και το μισοφέγγαρο μεγάλωσαν και τα καυγαδάκια φούντωσαν. Κι οι πρώτες συγκρούσεις ήρθανε. Και μεις, που φοβηθήκαμε για τα παιδιά μας, μαζέψαμε τα μμπογαλάκια μας και φύγαμε.Κι αφήσαμε τους Τούρκους να διαφεντεύουν το δρομάκι μας. Οι δίσεκτοι χρόνοι συνεχίστηκαν. Και μια μέρα ο Απίλας πάτησε το νησί μας.Κι οι Τούρκοι φύγανε από τη γειτονιά. Διαβήκανε την πράσινη γραμμή, που μοίρασε την πατρίδα μας και την καρδιά μας στα δυο. Και τώρα στα σπίτια τους στεγάζεται η ρημαγμένη προσφυγιά μας.

Στο ίδιο βιβλίο της διαβάζουμε επίσης άλλα τρία διηγήματα που αναφέρονται στις αρμονικές σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στις παλιές ειρηνικές εποχές. Στο διήγημα με τον τίτλο « Η Φουρναρού» (190) πρωταγωνιστεί η κυρία Ελένη, μια ψηλή ξερακιανή γυναίκα, που είναι η φουρνάρισσα της γειτονιάς. Όταν ευκαιρεί από τη σκληρή δουλειά της λέει ωραία παραμύθια στα παιδιά και τα κερνά παγωτό κάθε φορά που περνά από τη γειτονιά ο Τούρκος παγωτάρης, ενώ ταυτόχρονα είναι και το «αποκούμπι των φτωχών», που καταφεύγουν καθημερινά κοντά της και βρίσκουν βοήθεια και στήριξη. «Το προξενιό της Χαβά» (191) είναι μια ιστορία, που αναφέρεται σε μια Τουρκάλα παραδουλεύτρα, η οποία καταφέρνει να κάνει ένα προξενιό ανάμεσα σ' έναν πετυχημένο Ελληνοκύπριο έμπορο, τον Χρυσανθή και σε μια όμορφη και σεμνή χωριατοπούλα, τη Στέλλα. «Γιλσιέ! Γιλσιέ!» (192) είναι ο τίτλος ενός άλλου διηγήματος, που έχει ως θέμα την ιστορία μιας μικρής Τουρκοπούλας που έμεινε

ορφανή από πατέρα και μητέρα και ανέλαβε τη φροντίδα της μια θεία της, που έμενε στη γειτονιά. Το παιδί συνδέεται με τα άλλα παιδιά της γειτονιάς, τουρκάκια και ελληνάκια, και στη συνέχεια βαπτίζεται και γίνεται χριστιανή με το όνομα Μαρία.

Μέσα από τα κείμενα της Έλλης Βενιζέλου, δίνονται σημαντικά στοιχεία για τη συμβίωση και τη φιλία ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους, ενώ παράλληλα παρατίθενται μαρτυρίες για την κοινωνική και πολιτιστική ζωή της γειτονιάς, που αποτελούσε στα παλιά τα χρόνια το βασικότερο πυρήνα της συνύπαρξης και της συνεργασίας των κατοίκων του νησιού. Τα κοινά ήθη και έθιμα η φιλία, η αγάπη, η αλληλεγγύη, η συνεργασία, ο αλληλοσεβασμός και η αλληλοαποδοχή είναι τα κυρίαρχα στοιχεία που διέπουν τη ζωή των απλών και ταπεινών της γειτονιάς, που ζουν ευτυχισμένοι, παρά τις δυσκολίες και τη φτώχεια που αντιμετωπίζουν.

Σημαντική συμβολή στην προσπάθεια καλλιέργειας θετικών συναισθημάτων ανάμεσα στα παιδιά, όσον αφορά το θέμα της ελληνοτουρκικής φιλίας και της ειρηνικής συνύπαρξης, αποτελούν επίσης τα διηγήματα της Αγνής Χαραλάμπους, που περιλαμβάνονται στη συλλογή *Τα χρώματα της ίριδας* (193). Θα γίνει αναφορά σε δυο διηγήματα από τα οχτώ της συλλογής, για μερικά από τα οποία έχει γίνει ήδη αναφορά πιο πάνω. Στο διήγημα «Ένα αστέρι πέφτει» (194) έχουμε μια συγκινητική και συνάμα τραγική ιστορία, η οποία διαδραματίζεται στη γραμμή αντιπαράταξης, που φρουρείται από Ελληνοκύπριους εθνοφρουρούς από τη μια, και Τούρκους ή Τουρκοκύπριους στρατιώτες από την άλλη. Είναι παραμονή Χριστουγέννων του 1997, κι ο ήρωας του διηγήματος, ο Πέτρος κάνει σκοπιά στο φυλάκιο και νιώθει πολύ διαφορετικά από τις άλλες βραδιές(195):

Τι όμορφος που είναι τούτη τη νύχτα ο ουρανός! Πόσο φωτεινά λάμπουν τ' αστέρια! Ο Πέτρος σφίγγει στο χέρι του το όπλο. Περίεργο! Απόψε τούτο το παγωμένο σιδερικό είναι ζεστό...Μέσα στο μικρό φυλάκιο ξεχύνεται μια παράξενη ζεστασιά. Τη νιώθει...τη νιώθει παντού. Πόσο αλλιώς είναι όλα σήμερα! Μέσα

σε τούτο το μικρό περιορισμένο χώρο, η ατμόσφαιρα ήταν πάντα διαφορετική. Ένωθε τους τέσσερις τοίχους να του πλακώνουν την καρδιά. Πόσες φορές φτερούγισαν δω μέσα τα όνειρά του...Πόσες φορές θέλησαν να πετάξου... μα πάντα σκόνταφταν στους παγερούς και ψυχρούς εκείνους τοίχους, που του έσφιγγαν σαν μέγγενη την καρδιά. Όσες φορές ένωθε αυτό το σφίξιμο, έβγαине έξω από το φυλάκιο. Εκεί δεν υπήρχαν τοίχοι να φράξουν τ'όνειρό του. Εκεί μπορούσε να ονειρεύεται... Έβλεπε τα λευκά του όνειρα να φτερουγίζουν σαν μικρές πεταλούδες. Πετούσαν ψηλα και κατευθύνονταν προς τις τέσσερις πόρτες του ορίζοντα.Μα εκείνο το φτερούγισμα κρατούσε πολύ λίγο...όσο να φτάσουν στο συρματοπλέγμα...Εκεί τ'αγκάθια λάβωναν τα μικρά, λευκά φτερά και οι πεταλούδες έπεφταν. Πόσες και πόσεις λαβωμένες πεταλούδες βρίσκονταν εκεί στο συρματοπλέγμα...

Με την εξαιρετη αυτή λογοτεχνική περιγραφή η συγγραφέας δίνει το σκηνικό του δράματος που αναμένεται σε λίγο να εξελιχθεί, ενώ με την εικόνα της λαβωμένης πεταλούδας προοικονομεί ό,τι θα ακολουθήσει. Ο αναγνώστης βιώνει μέσα από το κείμενο τον παραλογισμό του πολέμου, που αναστέλλει ή σκοτώνει τα όνειρα των παιδιών, που στην πιο όμορφη στιγμή της ζωής τους, στα δεκαοχτώ τους χρόνια, καθώς είναι έτοιμα να πετάξουν και να χαρούν τη ζωή, κλείνονται σ'ένα φυλάκιο και φυλάνε το συρματοπλέγμα που διαχωρίζει τον τόπο στα δυο, χωρίς όμως να μπορεί να διαχωρίσει και τις ψυχές τους.

Ο Πέτρος βγαίνει λοιπόν στη συνέχεια έξω από το φυλάκιο. Βλέπει απέναντί του το σκλαβωμένο βουνό, τον Πενταδάκτυλο, σκέφτεται το όμορφο χωριό του που βρίσκεται ακριβώς από πίσω «και δεν είχε την τύχη να το δει από κοντά και να το γνωρίσει» (196). Καθώς η νύχτα προχωρεί ο νεαρός φαντάρος αναλογίζεται το παρελθόν, φέρνει στο νου του όμορφες ειρηνικές στιγμές, με τον παππού να του προσφέρει ένα τσαμπί σταφύλι από το κλήμα της αυλής και τη γιαγιά που ζυμώνει στο φούρνο της το ζεστό χωριάτικο ψωμί.

Τις όμορφες σκέψεις του διακόπτει η σκληρή πραγματικότητα του συρματοπλέγματος, που τον κάνει να οργίζεται και να αγανακτεί. Κι όταν βλέπει

ένα αστέρι να πέφτει, θυμάται τα λόγια της γιαγιάς του που είχε πει πως «όταν ένα αστέρι πέφτει, πάει να πει πως κάποιος πεθαίνει», ενώ η μητέρα του είχε πει πως «όταν ένα αστέρι πέφτει και προλάβεις να κάνεις μια ευχή, τότε η ευχή σου πραγματοποιείται». Κι ο Πέτρος εύχεται να μην υπάρχουν σύνορα και γραμμές στην όμορφη πατρίδα του (197), να γεννηθεί ο Χριστός εδώ σε τούτο το μέρος, να γκρεμίσει το συρματοπλέγμα του μίσους και να φέρει την αγάπη .

Καθώς η ώρα περνά και οι ουρανοί ψάλλουν το « δόξα εν υψίστοις θεώ και επί γης ειρηνή», ο Πέτρος βλέπει τον Τούρκο στρατιώτη που βρίσκεται απέναντι, ένα δεκαοχτάχρονο κι αυτός παλικάρι, να κινείται προς το μέρος του με φιλική διάθεση. Προχωρεί κι εκείνος πιο κοντά και σε λίγο τους χωρίζει μόνο το συρματοπλέγμα. Κι ενώ από μακριά αντηχεί ο γλυκός ήχος της καμπάνας που αναγγέλλει τη γέννηση του Θεανθρώπου, οι δυο φαντάροι κουβεντιάζουν κι όλα φαίνονται να εξελίσσονται ομαλά και σύμφωνα με το πνεύμα της ημέρας (198):

«Τσιγάρο πε ...καρντάση:» Δεν είναι δυνατό! Του είπε «αδερφέ». Πώς έγινε αυτό; Και όμως απόψε είναι όλα μπορετά. Το βλέμμα του Τούρκου εξακολουθεί να τον κοιτάζει βαθιά στα μάτια και συνεχίζει να είναι βελούδινο, απαλό... «Τσιγάρο πε...καρντάση;». Κι οι καμπάνες εξακολουθούν να κτυπούν...Ο Πέτρος βγάζει από την τσέπη το πακέτο με τα τσιγάρα. Αφήνει κάτω το όπλο του. Βλέπει έκπληκτος τον Τούρκο φρουρό να σκύβει και ν' αφήνει κι αυτός κάτω στη γη το δικό του όπλο. Απόψε ας γίνει ειρήνη! Ας παραμεριστούν για λίγο τα όπλα, ας μιλήσουν οι καρδιές...Αυθόρμητα του προτείνει όλο το πακέτο με τα τσιγάρα.

Το πρόσωπο του Τούρκου φωτίζεται από ένα γλυκό χαμόγελο κι απλώνει το χέρι. Ο Πέτρος του ανταποδίδει το χαμόγελο. Ξαφνικά μέσα στη νύχτα, ακούγεται ένας πυροβολισμός...Τα δυο χέρια μένουν μετέωρα...Παγώνει το χαμόγελο. Δυο αθώες ματιές γεμίζουν απορία, και μια πονεμένη κραυγή ακούγεται σιγανά, καθώς το παλικάρι πέφτει: «γιατί; γι..α..τι...» Βροντερή η φωνή του Τούρκου στρατιώτη σκίζει τον αέρα : «Γιοκ πε...Γιοσοκ» (όχι, όχι). Κοιτάζει προς το διπλανό τούρκικο φυλάκιο και φωνάζει: «Νετέν; Νετέν;Νετέέν;» (γιατί; γιατί; γιατί;). Ύστερα γονατίζει και ξεσπά σε ένα βουβό κλάμα. Ένα αστέρι πέφτει από ψηλά...Ξαφνικά το φως

χάνεται και όλα τ'αστέρια σκεπάζονται με μαύρα σύννεφα. Στα δυο φυλάκια αργοκτυπούν αδρές στάλες...Δακρύζει ο ουρανός. Ο Τούρκος στρατιώτης υψώνει τα χέρια στον ουρανό και φωνάζει με όλη τη δύναμη της ψυχής του. «Νετέν, Αλλάχ; Νετέν Αλλάχ;». Η κραυγή του πόνου και της οργής σμίγει με τις ψαλμωδίες, που ακούγονται απ' το ραδιόφωνο στο ελληνικό φυλάκιο. «Δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη...». .Και οι καμπάνες των Χριστουγέννων συνεχίζουν να κτυπούν.

Μέσα από την τραγική αυτή ιστορία, που αναφέρεται σε πραγματικό γεγονός, διαφαίνεται όλη η αντιφατικότητα αυτού του κόσμου αλλά και το μέγεθος της αγριότητας και της απανθρωπιάς που μπορεί να επιδείξει ο άνθρωπος απέναντι στο συνάνθρωπό του. Δυο νεαρά παιδιά που τάχτηκαν, χωρίς κανείς ποτέ να τους ρωτήσει, να φυλάνε τα τεχνητά σύνορα που ο πόλεμος έστησε ανάμεσα στους κατοίκους της κοινής μοιρασμένης τους πατρίδας, δεν έχουν το δικαίωμα να ανταλλάξουν δυο κουβέντες και ένα πακέτο τσιγάρα. Το αντίτιμο της επιθυμίας για φιλία και ειρηνική συνύπαρξη ήταν για το νεαρό Ελληνοκύπριο φαντάρο ο θάνατος, που επήλθε μάλιστα τη νύχτα των Χριστουγέννων, μια νύχτα – αποθέωση της αγάπης για τη ζωή και την ειρήνη.

Δεν υπάρχει αμφιβολία για το συγκλονισμό που προκαλεί στην ψυχή κάθε αναγνώστη η κατάληξη του πιο πάνω διηγήματος, την οποία βίωσαν οι κάτοικοι του νησιού σε αρκετές περιπτώσεις, όλα αυτά τα χρόνια του μίσους και του διαχωρισμού. Η υπόθεση του διηγήματος της Αγνής Χαραλάμπους «Ένα αστέρι πέφτει», μας παραπέμπει στο διήγημα του Αντώνη Σαμαράκη «Το ποτάμι», που περιλαμβάνεται στη συλλογή *Ζητείται ελπίς* (199), όπου έχουμε μια ανάλογη σκηνή να διαδραματίζεται στις όχθες ενός ποταμού που χωρίζει δυο αντίπαλα στρατόπεδα.

Το δεύτερο διήγημα της Αγνής Χαραλάμπους, με το οποίο ολοκληρώνεται αυτή η αναφορά στο διήγημα της εισβολής, έχει τίτλο «Στα χρώματα της ίριδας» (200), όπως είναι και ο τίτλος του βιβλίου. Πρόκειται για τη συγκινητική ιστορία δυο νεαρών κοριτσιών από την Κύπρο, μιας Ελληνοκύπριας και μιας Τουρκοκύπριας,

που τις χώρισε ο πόλεμος και είχαν την ευκαιρία να ξανασυναντηθούν ύστερα από πολλά χρόνια και να θυμηθούν μαζί το όμορφο ειρηνικό παρελθόν, που τόσο απρόσμενα χάθηκε από τη λαίλαπα της τουρκικής εισβολής-κατοχής.

Η Αριάδνη και η Αϊσέ μεγάλωσαν μαζί στην όμορφη Κερύνεια. Ζούσαν σαν αδερφές (201) : *Η Αριάδνη ήταν μοναχοκόρη και δεν είχε αδέρφια για να παίξει. Το σπίτι τους ήταν ακριβώς δίπλα από το σπίτι της Αϊσέ, που είχε άλλα δυο αδέρφια, τη Λεϊλά και τον Αχμέτ. Έτσι όλη μέρα έπαιζε με τα Τουρκάκια. Σαν μεγάλωσε, έκανε περισσότερη παρέα με την Αϊσέ, γιατί ήταν συνομήλικες. Ο πατέρας της Αϊσέ, ο Κεμάλ, δούλευε αστυνομικός. Ήταν πολύ καλός άνθρωπος κι έδειχνε κατανόηση που η κόρη του προτιμούσε τη φίλια μιας Ελληνοπούλας. Εξάλλου η μητέρα της Αϊσέ ήταν πολύ καλή φίλη με τη μητέρα της Αριάδνης. Θυμάται η Αριάδνη, όταν γιόρταζαν το Ραμαζάνι, που ερχόταν η μάνα της Αϊσέ και τους έφερνε ένα ταψί γεμάτο με γλυκά. Εκείνο το γλυκό, το εκμέκ-κατείφ, πόσο πολύ άρεσε στην Αριάδνη! Αλλά και η μητέρα της όταν το Πάσχα έφτιαχνε τις φλαούνες, τα τσουρέκια και τα κουλούρια, τους έδινε απ' όλα.*

Αυτό το σκηνικό, που μας δίνει πολύ επιγραμματικά η συγγραφέας, αποτελούσε σε πολλά χωριά και στις πόλεις της Κύπρου ένα συνηθισμένο τρόπο ζωής, για αρκετούς Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους, που ζούσαν μαζί στις ίδιες γειτονιές και μοιράζονταν τις χαρές και τις λύπες της κοινωνικής συμβίωσης. Αυτό το κλίμα της αδερφικής φιλίας, της ειρηνικής συνύπαρξης και της αλληλοαποδοχής, μας δίνει πολύ εμφαντικά η συγγραφέας στην επόμενη παράγραφο του πιο πάνω αποσπάσματος (202):

Ήταν όμως πολλά πράγματα που δεν μπορούσαν να χωρέσουν σ' ένα οχτάχρονο κεφάλι. Μια μέρα η Αριάδνη ρώτησε τη μάνα της : «Πες μου, μαμά, ποια διαφορά έχουμε με την Αϊσέ, τη Λεϊλά και τον Αχμέτ και αυτοί πηγαίνουν σε άλλο σχολείο και σε άλλη εκκλησία;» Η μάνα της έμεινε για λίγο σκεπτική. Ύστερα την αγκάλιασε και της είπε: «Καμιά διαφορά, παιδί μου. Είμαστε όλοι δημιουργημα του ίδιου Θεού και πιστεύουμε σ' Αυτόν, με τη διαφορά ότι οι Τούρκοι τον λένε Αλλάχ...»

Με απλότητα και σαφήνεια δίνεται στους νεαρούς αναγνώστες το στίγμα της κοινής μοίρας Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, υπονοώντας ότι εκείνα που τους ενώνουν είναι περισσότερα από όσα τους χωρίζουν. Η διαφορετικότητα που καθορίζεται από τη γλώσσα και τη θρησκεία δεν μπορούν, όπως η πιο πάνω παράγραφος υποδηλώνει, να αποτελούν εμπόδιο για την ειρηνική συνύπαρξη και τη συμβίωση των ανθρώπων και των λαών. Κι αυτή είναι μια βασική παράμετρος και μια «εκ των ων ουκ άνευ» αναγκαιότητα, την οποία θα πρέπει περισσότερο από ποτέ άλλοτε, μέσα από τη λογοτεχνία αλλά και την καθημερινή πραγματικότητα, να κατανοήσουν οι νέοι μας, που καλούνται να ζήσουν μέσα σε μια πανσπερμία εθνοτήτων και πολιτισμών, που αποτελούν την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και ολόκληρο τον κόσμο γενικότερα.

Αυτή όμως την ομορφιά της ειρηνικής ζωής έρχεται πολλές φορές να καταστρέψει και να ανατρέψει ο πόλεμος, που σπέρνει παντού τον όλεθρο και το θάνατο, χωρίζει τους λαούς και ακυρώνει τα ειρηνικά και αισιόδοξα όνειρα των ανθρώπων για τη ζωή. Έτσι λοιπόν συνέβηκε και στην περίπτωση της Αριάδνης και της Αϊσέ. Η τραγωδία που ξέσπασε στο νησί το 1974 είχε οδυνηρές συνέπειες για τη ζωή των δυο κοριτσιών.

Η Αριάδνη, που ήταν τότε αρραβωνιασμένη με τον Αντρέα κι είχε το παιδί του στα σπλάχνα της, θα πέσει θύμα βιασμού στη διάρκεια της τουρκικής εισβολής και θα βιώσει στο κορμί της όλη τη θηριωδία και την αποκτήνωση των εισβολέων, ενώ στη συνέχεια θα μείνει μόνη, αφού ο σύντροφός της Αντρέας δε γύρισε ποτέ από τον πόλεμο του 1974 και είναι από τότε αγνοούμενος. Για να μπορέσει να δώσει προστασία και χαρά στην οκτάχρονη πια κορούλα της, παντρεύεται ένα συνάδελφό της, το Γιώργο, χωρίς όμως ποτέ να μπορέσει να σβήσει την αγάπη που ένιωθε για τον Αντρέα.

Κι ενώ η ζωή της Αριάδνης συνεχίζεται, όπως και η ζωή όλων των Ελληνοκυπρίων, μέσα στις συνθήκες της προσφυγιάς και της αβεβαιότητας για το μέλλον, αλλά και με τη σχετική ευμάρεια που με σκληρή δουλειά και επιμονή είχαν καταφέρει να αποκτήσουν, ένα γράμμα που φτάνει κοντά της από το

Λονδίνο, με ημερομηνία 2 Μαρτίου 1997, αναταράζει και πάλι τη ζωή της και ξυπνά τις ευχάριστες αλλά και τις οδυνηρές εμπειρίες του παρελθόντος. Η φίλη της η Αϊσέ, που λίγα χρόνια πριν από την τουρκική εισβολή είχε μεταναστεύσει με την οικογένειά της στην Αγγλία, τη θυμήθηκε και της έγραψε ζητώντας της να συναντηθούν ξανά (203):

...Τώρα έρχομαι πάλι στην Κύπρο, έγραφε το γράμμα της Αϊσέ, στις 20 του Μάρτη. Μόνο που αυτή τη φορά η Κύπρος είναι μοιρασμένη και τα πράγματα δεν είναι όπως τότε...Θα έρθω στο ...τούρκικο μέρος...θέλω να πω στο τμήμα που κρατούν οι δικοί μας. Είναι η γυναίκα του αδερφού μου εκεί με τα παιδιά τους...Ξέρεις, ο αδερφός μου ο Αχμέτ σκοτώθηκε στον πόλεμο το 1974...Λοιπόν, έχω κανονίσει μέσω του Ο.Η.Ε. να συναντηθούμε. Ήταν αρκετά δύσκολο. Βοήθησε όμως το αγγλικό μου διαβατήριο. Θέλω οπωσδήποτε να σε δω. Θα είμαι στη Λευκωσία, στο Λήδρα Πάλας, στις 22 του Μάρτη, στις 11 το πρωί. Θα σε περιμένω με αγωνία...

Γίνεται μια φοβερή πάλη μέσα της. Από τη μια τη βασανίζουν οι συγκλονιστικές εμπειρίες που βίωσε λόγω της τουρκικής εισβολής, κι από την άλλη ξυπνούν μέσα της τα αισθήματα της αγάπης και της αληθινής φιλίας που νιώθει για την Αϊσέ. Φέρνει στο νου της τα όμορφα παιδικά χρόνια που έζησαν μαζί και δεν μπορεί ποτέ να ξεχάσει πως όταν αρρώστησε με ανεμοβλογιά και δεν πήγαινε σχολείο, μόνο η Αϊσέ ερχόταν να την επισκεφτεί, και είχε μάλιστα κανονίσει να ενημερώνεται απευθείας από το δάσκαλο, για τα καθημερινά μαθήματα της Αριάδνης, για να την ενημερώνει σχετικά, αφού κανένας άλλος από τους φίλους και τους συμμαθητές της δεν τολμούσε να πάει σπίτι της, από το φόβο της μεταδοτικής αρρώστιας.

Αριάνθη την έλεγε η Αϊσέ, που δυσκολευόταν να προφέρει το όνομά της και θυμάται ότι της άρεσε πολύ και διασκεδάζε με αυτή την αλλαγή του ονόματος που άθελά της έκανε η πιο καλή της φίλη. Νιώθει ακόμα πως όσες καινούριες φιλενάδες και αν έκανε στη συνέχεια, καμιά δεν την αγάπησε ο Αϊσέ και με καμιά

δε μοιράστηκε τόσες αληθινές χαρές, αγωνίες, μυστικά, ερωτικά κτυποκάρδια και λύπες.

Έτσι λοιπόν η Αριάδνη, παρά τις προτροπές του συζύγου και των άλλων δικών της για να μην ανταποκριθεί στο ραντεβού με μια «Τούρκισσα», αποφασίζει να πάει να συναντήσει την καλή κι αγαπημένη της φίλη (204): *Μπαίνει στο αυτοκίνητο μουρμουρίζοντας: «Σίγουρα δεν ευθύνεται η Αϊσέ για το κακό που έκαναν οι Τούρκοι σε μένα και στην πατρίδα μου...Στο κάτω κάτω κι αυτή έχασε τον αδερφό της στον πόλεμο...Κι όμως θέλει να με δε...Σίγουρα μ' αγαπά ακόμα... Κι εγώ την αγαπώ. Εξάλλου νοστάλησα τόσο πολύ ν'ακούσω πάλι να με φωνάζουν... Αριάνθη»*

Η συνάντηση γίνεται μέσα σε μια πολύ συγκινησιακά φορτισμένη ατμόσφαιρα, στο ξενοδοχείο Λήδρα Πάλας (205), που βρίσκεται στη νεκρή ζώνη και χωρίζει την κατεχόμενη περιοχή της Λευκωσίας από την ελεύθερη. Αξίζει να κλείσουμε την αναφορά μας στο διήγημα αυτό αλλά και γενικότερα στο κυπριακό διήγημα της εισβολής-κατοχής, με το καταληκτικό κείμενο της Αγνής Χαραλάμπους, που αποτελεί έναν ύμνο για την ειρήνη και εκπέμπει ένα δυνατό συναίσθημα πίστης, ελπίδας και αισιοδοξίας για την κατάργηση του συρματοπλέγματος του μίσους και του διαχωρισμού ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους (206) :

Φτάνει στο ξενοδοχείο Λήδρα Πάλας.Κατεβαίνει από το αυτοκίνητο και προχωρεί με ανάλαφρο βήμα. Ξαφνικά η ματιά της καρφώνεται στην τούρκικη σημαία, που κυματίζει λίγα μέτρα πιο κάτω. Μένει ακίνητη. Ύστερα το βλέμμα της πλανιέται στον έρημο, χορταριασμένο δρόμο, που κόβεται από ένα συρματοπλέγμα και σταματάει σε μια πινακίδα που γράφει: «ΑΛΤ! ΠΡΟΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ». Ακούει το γνώριμο κλικ του όπλου και νιώθει τον εφιάλη να ξανάρχεται πάλι. Ήχοι από αεροπλάνα... εκρήξεις βομβών, πυροβολισμοί, ουρλιαχτά, πόνος...αίματα...αίματα και...ξαφνικά τα αίματα γίνονται πορτοκαλιά, κίτρινα, πράσινα, γαλάζια, μοβ...Το κόκκινο της τούρκικης σημαίας εξαφανίζεται και τη θέση του παίρνουν τα χρώματα της ίριδας! Ένα μεγάλο φωτεινό ουράνιο

τόξο φαίνεται στον ουρανό. Ξεκινάει από ένα σημείο στο Νότο, περνάει πάνω από τη γραμμή του Αττίλα και καταλήγει στο Βορρά.

Η Αριάδνη μένει να το κοιτάζει αμίλητη. Δεν είναι η πρώτη φορά που βλέπει ουράνιο τόξο. Τούτο όμως εδώ είναι αλλιώτικο. Μερικές ηλιαχτίδες, που κατάφεραν να βγούν εκείνη τη στιγμή από ένα πελώριο σύννεφο, στέλλουν το φως τους στη γη και αρχίζουν έναν τρελό χορό με τα χρώματα της ίριδας. Η καρδιά της σκιρτάει: «Ένα ουράνιο τόξο ενώνει την Κύπρο μας», σκέφτεται. «Σίγουρα δεν υπάρχουν σύνορα...Όταν οι άνθρωποι έχουν τη δύναμη, τότε γκρεμίζουν τα σύνορα...» Τα πόδια της, που ως τη στιγμή εκείνη τα ένιωθε τόσο βαριά, γίνονται πάλι ανάλαφρα. Περπατάει με αποφασιστικό βήμα και φτάνει ως την πόρτα του ξενοδοχείου.

-Αριάνθη ! ακούει μια δυνατή γνώριμη φωνή. Τη βλέπει να τρέχει προς το μέρος της με ανοιχτή αγκαλιά. Αγκαλιάζονται δακρυσμένες.

-Αριάνθη! Επαναλαμβάνει σιγανά αυτή τη φορά.Κι εκείνη νιώθει την καρδιά της να γεμίζει με μύρια ανθισμένα λουλούδια.

Μια άλλη σημαντική πτυχή της ελληνοτουρκικής φιλίας είναι οι κοινοί συνδικαλιστικοί αγώνες, οι απεργίες και οι αγωνίες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στα μεταλλεία της Κύπρου, σε εργοτάξια, εργοστάσια και άλλους χώρους εργασίας, όπου για χρόνια δούλευαν μαζί, στους όμορφους ειρηνικούς καιρούς πριν από το 1974 (207). Την ελληνοτουρκική φιλία και συνεργασία, που ενισχυόταν καθημερινά από τους κοινούς εργατικούς αγώνες και τις διεκδικήσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ζωντανεύει πολύ παραστατικά ο συγγραφέας Λοΐζος Λοϊζίδης σε ένα διήγημά του που περιλαμβάνεται στο βιβλίο *Επικίνδυνη Αποστολή* (208). Τίτλος του διηγήματος είναι « Το θαύμα» (209), και αναφέρεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένας έφηβος μαθητής, ο οποίος αναγκάζεται τα καλοκαίρια να δουλεύει στην πόλη για να βγάλει τα έξοδα της φοίτησής του στο Γυμνάσιο.

Το διήγημα τοποθετείται χρονολογικά στα δύσκολα χρόνια λίγο πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη διάρκεια των οποίων *φτώχεια και ανεργία μάστιζε το νησί μας...Ο περισσότερος κόσμος στα χωριά ήταν βουτηγμένος στα χρέη και στη μιζέρια. Το μεροκάματο, αν κανένας φαινόταν τυχερός να βρει κάπου δουλεία, μόλις έφτανε το ένα σελίνι (210).* Ο ήρωας του διηγήματος, ο Κωστάκης, δουλεύει σε μια περιοχή δυτικά της Αμμοχώστου, την οποία οι Άγγλοι κυβερνήτες της Κύπρου αποφάσισαν να δεντροφυτέψουν. Σε ένα συνεργείο το οποίο ανέλαβε να περιφράξει την περιοχή με αγκαθωτό σύρμα, για να προστατεύονται οι δεντροφυτείες, εργαζόταν ο Κωστάκης με άλλους τέσσερις εργάτες, τον Νικολό τον Ψηλέα, τον γερο-Καραϊσκο και δύο οθωμανούς, τον Αχμέτ και τον Ταλλάτ (211) :

...Ο Αχμέτ ήταν νέος, τριάντα περίπου χρονών, ροδοκόκκινος και πάντα γελαστός και καλόκαρδος. Τού άρεσε πολύ ν' αστειεύει, προπάντων τον γέρο-Καραϊσκο, που απολάμβανε τα κολακευτικά πειράγματα του Αχμέτ και γελούσε ανοχτόκαρδα. Ο Ταλλάτ ήταν νεότερος. Μόλις 25 χρονών, ψηλός, λεπτός και γελαστός. Ήταν πάντα πρόθυμος και υπάκουος και μιλούσε όπως κι ο Αχμέτ άπταιστα τα ελληνικά. Περνούσαν όλοι πολύ αγαπημένοι σαν μια οικογένεια. Η φτώχεια, η στέρηση και η σκληρή δουλειά τους έκανε όλους να νιώθουν σαν αδέρφια.

Πληρωτής ή κασιέρης των εργατών σ' αυτό το μεγάλο εργοτάξιο ήταν ένας Τουρκοκύπριος, ο Μουλλά –Χασάν (212): *Μετρίου αναστήματος, παχύς, μ' ένα μεγάλο, στρογγυλό, ολότελα φαλακρό κεφάλι, με φουσκωμένα τα κόκκινα μήλα του προσώπου και μεγάλη κορδωτή κοιλιά, έφτανε πάντα εύθυμος και γελαστός. Οδηγούσε ένα παλιό, γδαρμένο σαραβαλάκι κι όταν πλησίαζε στη λίμνη, άρχιζε να παίζει, από ένα μίλι μακριά, συνέχεια το κλάξον του αυτοκινήτου. Ήξερε πόσο αυτός ο ήχος χαροποιούσε ιδιαίτερα τους εργάτες. Γιατί, για τους κουρασμένους και βασανισμένους εκείνους μεροκαματιάρηδες αυτός ο ήχος, ο κατά τα άλλα μονότονος κι εκνευριστικός, ακουγόταν σαν χαρμόσυνος ύμνος αγγελικός.*

Κι όταν ένα Σάββατο δεν ήρθε ο πληρωτής για τα τους πληρώσει, ο Κωστάκης κατέφυγε στο φίλο του τον Αχμέτ για να ζητήσει δανεικά για να περάσει. Δεν είχε όμως ούτε κι αυτός οποιαδήποτε χρήματα και τελικά τον έσωσε το καλάθι με τα φαγητά που του έστειλε η μάνα του. Κι όταν σε λίγες μέρες έφτασε ο Μουλλά – Χασάν στο χώρο της εργασίας για να τους πληρώσει, παρά την ταλαιπωρία και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν εξαιτίας της δικής του καθυστέρησης, όταν τους ανέφερε το λόγο, όλοι έδειξαν κατανόηση και καλοσύνη (213) :

-Συγγνώμη αδέρφια. Συχωράτε μου για την καθυστέρησή μου, είπε στους εξαγριωμένους εργάτες που τον περικύκλωσαν απειλητικοί. Έπαθε δυστυχώς το καρδιά μου κι ήμουν στο νοσοκομείο. Σήμερα είναι η πρώτη μέρα που γιατρός επέτρεψέ μου να κινηθώ. Κι ήρθα να σας πληρώσω.

Κι ολοι οι εργάτες μονομιάς:

-Περαστικά, Μουλλά-Χασάν. Δεν πειράζει. Άνθρωποι είμαστε. Ευτυχώς που' γινες καλά.

Κι ο Μουλλά –Χασάν, συγκινημένος από την κατανόηση που του' δειξαν, πρόσθεσε:

-Έχετε το λόγο μου πως δε θ'αργήσω άλλη φορά. Είσαστε όλοι σας τόσο καλοί άνθρωποι...

Κι άρχισε να τους μοιράζει τα καθυστερημένα μεροκάματα.

Μέσα από το διήγημα αυτό ο νεαρός αναγνώστης διαπιστώνει ότι οι σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στους ειρηνικούς καιρούς ήταν πραγματικά αδελφικές. Δεν είχαν διαφορές μεταξύ τους, συνεργάζονταν, αλληλοβοηθούνταν και είχαν αμοιβαία εκτίμηση και σεβασμό ο ένας για τον άλλο. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς τους ήταν η καλοσύνη, η εντιμότητα, η αμοιβαιότητα, η αλληλεγγύη και η αλληλοκατανόηση.

Προβάλλοντας οι συγγραφείς μας το στοιχείο αυτό της ειρηνικής συνύπαρξης και της ελληνοτουρκικής φιλίας, συμβάλλουν με το δικό τους τρόπο στην

αποκατάσταση της φιλίας ανάμεσα στους κατοίκους των δύο κοινοτήτων, με στόχο την οικοδόμηση ενός κοινού και ειρηνικού μέλλοντος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. την αναφορά στον πρόλογο του βιβλίου *Faithful Elephants: A true story of Animals, People and War* (by Yukio Tsuchiya, trans. by Tomoko Tsuchiya Dykes; Boston: Houghton Mifflin, 1988), στο άρθρο του Gail Goss, “Helping children think about peace” (Children’s Books That Promote Peace Using a Literature Cluster), στο περιοδικό *Bookbird*, 2003, vol.41, No 4, p.33. Βλέπε επίσης ολόκληρο το αφιέρωμα του περιοδικού που έχει ως θέμα «Πόλεμος και ειρήνη στην παιδική λογοτεχνία (War and Peace in Children’s Literature).
2. Βλ. Jella Lepman, *A Bridge of Children’s Books (the inspiring autobiography of a remarkable woman)*, Dublin: The O’Brien Press, 2002). Στο βιβλίο αυτό παρατίθεται η αυτοβιογραφία της Jella Lepman, η οποία γεννήθηκε στη Στουτγάρδη της Γερμανίας το 1891 και πέθανε το 1970. Η Lepman, που ασχολήθηκε αρχικά με τη δημοσιογραφία, εγκατέλειψε την πατρίδα της, τη ναζιστική Γερμανία, στη δεκαετία του 1930 και εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο, με τη βοήθεια κάποιων φίλων της. Επέστρεψε στη χώρα της μετά τον πόλεμο, ύστερα από παράκληση των Αμερικανών και ανέλαβε τη θέση του Συμβούλου για τις Πολιτιστικές και Εκπαιδευτικές Ανάγκες των Γυναικών και των Παιδιών. Πολύ σύντομα αντιλήφθηκε ότι τα παιδιά της μεταπολεμικής Γερμανίας, που είχαν τραυματιστεί ψυχικά από τη φοβερή εμπειρία του πολέμου, εκείνο που χρειαζόνταν ήταν να αρχίσουν να ζουν και να βλέπουν έναν κόσμο της φαντασίας. Έτσι λοιπόν ίδρυσε, με τη βοήθεια της Ελεονώρας Ρούσβελτ, τη Νεανική Βιβλιοθήκη του Μονάχου, η οποία λειτουργεί μέχρι σήμερα και συγκεντρώνει βιβλία παιδικής-νεανικής λογοτεχνίας από όλο τον κόσμο. Σήμερα στεγάζεται στο *Blutenberg Castle* του Μονάχου και διαθέτει πεντακόσιες χιλιάδες τόμους βιβλίων παιδικής λογοτεχνίας σε 130

γλώσσες. Στη συνέχεια, το 1952 ίδρυσε τη Διεθνή Οργάνωση Βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY: I nternational Board on Books for Young People), που συμπληρώνει σήμερα 53 χρόνια ζωής και έχει εξαπλωθεί σε ολόκληρο τον κόσμο, έχει να επιδείξει μια μεγάλη προσφορά και και δράση στον τομέα της προαγωγής και ανάπτυξης της παιδικής και ενανθρώπινης λογοτεχνίας και περιλαμβάνει σήμερα ως μέλη περισσότερα από 60 εθνικά τμήματα από όλες τις ηπείρους. Η Κύπρος συμμετέχει στην IBBY με τον Κυπριακό Σύνδεσμο Παιδικού Νεανικού Βιβλίου, που είναι το εθνικό τμήμα της Κύπρου στην IBBY, από το 1974 (χρονιά της ίδρυσης του ΚΣΠΝΒ).

3. Μαρία Πυλιώτου, *Χαρούμενοι χαρταετοί*, Λευκωσία 1983.
4. Μαρία Πυλιώτου, ό.π. σσ. 6-8.
5. Μαρία Πυλιώτου, ό.π., σ.8.
6. Μαρία Πυλιώτου, ό.π. σσ. 16-19.
7. Μαρία Πυλιώτου, ό.π. σ.19.
8. Μαρία Πυλιώτου, ό.π., σσ. 20-22.
9. Μαρία Πυλιώτου, ό.π., σ. 22.
10. Μαρία Πυλιώτου, *Οι λύκοι και η Κοκκίνοσκουφίτσα*, Λευκωσία 1976, σσ. 32-35.
11. Μαρία Πυλιώτου, ό.π. σσ. 32-35
12. Μαρία Πυλιώτου, *Χαρούμενοι Χαρταετοί*, ό.π. σσ. 27-31.
13. Μαρία Πυλιώτου, ό.π. σ.30.
14. Μαρία Πυλιώτου, *Καλημέρα Μαργαρίτα*, Λευκωσία 1978, σσ. 23-30
15. Μαρία Πυλιώτου, ό.π. σ.23-27.
16. Φιλίσα Χατζηχάνα, *Λουλούδια και όνειρα*, Λευκωσία 1979.
17. Φιλίσα Χατζηχάνα, ό.π., σσ. 5-8.
18. Φιλίσα Χατζηχάνα, ό.π., σ.8.
19. Φιλίσα Χατζηχάνα, ό.π., σσ. 15-19.
20. Φιλίσα Χατζηχάνα, ό.π., σσ. 31-35
21. Φιλίσα Χατζηχάνα, ό.π., σ. 35.
22. Φιλίσα Χατζηχάνα, ό.π., σσ. 36-40.
23. Φιλίσα Χατζηχάνα, ό.π., σ. 40.

24. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σσ. 41-46.
25. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σ. 46.
26. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σσ. 9-14.
27. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σσ. 13-14.
28. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σσ. 26-30.
29. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σ. 28. Πρόκειται για μια κυπριακή λαϊκή δοξασία, την οποία επικαλείται με επιτυχία η συγγραφέας, για να στείλει το αισιόδοξο μήνυμα που επιδιώκει.
30. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σ. 30.
31. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σσ. 64-68.
32. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σ. 68.
33. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σσ. 20-25.
34. Φιλίσα Χατζηχάννα, ό.π., σ. 25.
35. Από τους τίτλους των δώδεκα διηγημάτων της Φιλίσας Χατζηχάννα οι οχτώ προϊδεάζουν τον αναγνώστη για το αισιόδοξο μήνυμα του περιεχομένου τους : *Μικρό, αξέχαστο χωριό μου, Θα ξαναρθώ, Θα σε περιμένω Χασάν, Κάνε στο χωριό να πάω, Θα γιορτάσουμε πάλι, Ένα περιστέρι, μια ελπίδα, Θάλασσά μου, Λουλούδια και όνειρα.*
36. Κίκα Πουλχερίου, *Σπιτοκαλυβάκι μου*, Λευκωσία 1976.
37. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 21-22.
38. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 25-28.
39. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σ. 28.
40. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 31-34.
41. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 33-34.
42. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 55-60.
43. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 57-58.
44. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 63-66.
45. Κίκα Πουλχερίου, ό.π., σσ. 65-66.
46. Ήρα Γενακρίτου, *Με λεν Ελπίδα*, Λευκωσία 1982.
47. Ήρα Γενακρίτου, ό.π., στο διήγημα «Το λεωφορείο», σσ. 37-42.
48. Ήρα Γενακρίτου, ό.π. σσ. 13-18

49. Ήρα Γενακρίτου, ό.π., σ. 18
50. Ήρα Γενακρίτου, ό.π. σσ. 55-60.
51. Ήρα Γενακρίτου, ό.π., σ. 60.
52. Ήρα Γενακρίτου σσ. 61-67.
53. Ήρα Γενακρίτου, σσ. 66-67
54. Ήρα Γενακρίτου, *Πέρα από το συρματοπλεγμα*, Λευκωσία 1997.
55. Βλ. σημείωση στο βιβλίο της Ήρας Γενακρίτου, ό.π., σ. 10.
56. Στην κατεχόμενη περιοχή της Καρπασίας παραμένουν σήμερα μόνο 572 Ελληνοκύπριοι, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι ηλικιωμένα άτομα πέραν των 60 ετών, από τις 12300 κατοίκους που είχαν εγκλωβιστεί και παρέμεναν εκεί το 1974. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στις κατεχόμενες περιοχές της Κύπρου μεταφέρθηκαν από την Τουρκία γύρω στις 85 000 έποικοι. (Στοιχεία από την έκδοση *The enclaved*, Έκδοση Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, Λευκωσία 2002.
57. Βλ. Ήρα Γενακρίτου, ό.π., στο διήγημα «Εκείνο το Πάσχα», σ. 17.
58. Η Αγία Τριάδα είναι χωριό στην κατεχόμενη Καρπασία.
59. Η μετάβαση των παιδιών στις ελεύθερες περιοχές για να φοιτήσουν σε γυμνάσιο σταμάτησε από τη σχολική χρονιά 2004-2005, με την επαναλειτουργία του Γυμνασίου Ριζοκαρπάζου, με δέκα μαθητές. Κατά τα προηγούμενα χρόνια, με την αναχώρηση των παιδιών για τις ελεύθερες περιοχές γινόταν ουσιαστικά ένας αναγκαστικός αποχωρισμός των παιδιών από τις οικογένειές τους, ο οποίος συνεχιζόταν και μετά, όταν τα παιδιά συνέχιζαν τις σπουδές τους ή εξασφάλιζαν εργοδότηση στην ελεύθερη Κύπρο.
60. Βλ. Ήρα Γενακρίτου, ό.π., σσ. 53-58.
61. Βλ. Ήρα Γενακρίτου, ό.π., σσ. 63-66.
62. Μαρία Θεοδοσιάδου, *Του καημού και της ελπίδας*, Λευκωσία 1981.
63. Μαρία Θεοδοσιάδου, ό.π., σσ. 37-44.
64. Μαρία Θεοδοσιάδου, ό.π., σ. 44.
65. Μαρία Θεοδοσιάδου, ό.π., σ. 44.
66. Μαρία Θεοδοσιάδου, ό.π., σσ. 50-58.

67. Μαρία Θεοδοσιάδου, ό.π., σ. 59.
68. Μαρία Χαραλάμπους-Λοϊζίδου, *Μη μας φθονήσεις ουρανέ*, Λάρνακα 1988.
69. Μαρία Χαραλάμπους –Λοϊζίδου, ό.π., σσ. 35-37.
70. Μαρία Χαραλάμπους –Λοϊζίδου, ό.π., σσ. 74-80.
71. Μαρία Χαραλάμπους –Λοϊζίδου, ό.π., σ. 76.
72. Έλλη Βενιζέλου, *Στη μυρωδιά του γιασεμιού*, Λεμεσός 1995.
73. Έλλη Βενιζέλου, ό.π., σ. 9.
74. Έλλη Βενιζέλου, ό.π., σσ. 13-20.
75. Έλλη Βενιζέλου, ό.π., σσ. 13-14.
76. Έλλη Βενιζέλου, ό.π., σ. 20.
77. Έλλη Βενιζέλου, ό.π., σσ. 25-33.
78. Έλλη Βενιζέλου, ό.π., σσ. 35-42.
79. Έλλη Βενιζέλου, ό.π., σσ. 51-54.
80. Αγνή Χαραλάμπους, *Στα χρώματα της ίριδας*, Λευκωσία 1998.
81. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 49-58.
82. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 49-50.
83. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σ. 50.
84. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 53-54.
85. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 56-58.
86. Αντώνης Σαμαράκης, *Ζητείται ελπίς*, Εκδόσεις Ελευθερουδάκη, Αθήνα 1978, διήγημα « Το ποτάμι», σσ. 21-25.
87. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 9-27.
88. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σ. 17.
89. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 17-18.
90. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σ. 11.
91. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 25-26.
92. Το ξενοδοχείο «Λήδρα Πάλας» βρίσκεται στη νεκρή ζώνη, στη Λευκωσία, διαχειρίζεται από την Ειρηνευτική Δύναμη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΥΝΦΙΚΥΠ). Έχει χρησιμοποιηθεί ως χώρος ανταλλαγής αιχμαλώτων κατά το 1974 και στη συνέχεια συνέχισε και συνεχίζει να

- χρησιμοποιείται ως σημείο συνάντησης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων πολιτικών ηγετών και απλών πολιτών.
93. Αγνή Χαραλάμπους, ό.π. σσ. 26-27.
94. Για τους κοινούς αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων βλ. α) Λουκά Κακουλλή, *Η Αριστερά και οι Τουρκοκύπριοι*, Λευκωσία 1990, β) Παντελή Βαρνάβα, *Κοινοί εργατικοί αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων (γεγονότα μέσα από την Ιστορία)*, Λευκωσία 1997 και γ) Κκιαμίλ Τουντζέλ, *Στο ίδιο μετερίζι*, Έκδοση ΠΕΟ, Λευκωσία 2004.
95. Λ. Λοϊζίδης, *Επικίνδυνη αποστολή*, Λευκωσία 1980.
96. Βλ. Λ. Λοϊζίδης, ό.π., σσ. 7-29.
97. Λ. Λοϊζίδης, ό.π., σ. 10.
98. Λ. Λοϊζίδης, ό.π. σσ. 13-14.
99. Λ. Λοϊζίδης, ό.π., σ. 16.
100. Λ. Λοϊζίδης, ό.π., σ. 29.
101. Δάσκαλοι-συγγραφείς όπως η Μαρία Πυλιώτου, η Κίκα Πουλχερίου, η Ειρήνη Τσουλλή, η Μαρούλα Θεοδοσιάδου και ο Κώστας Κατσώνης έχουν δημοσιεύσει αρκετά κείμενά τους στο περιοδικό *Παιδική Χαρά*. Βλ. σχετικά *Παιδική Χαρά*, Έκδοση ΠΟΕΔ, τόμος 1974, Λευκωσία
102. Το 1985 επανεκδίδονται στη Λευκωσία τα βιβλία της Μαρίας Πυλιώτου, *Καλημέρα Μαργαρίτα* και της Ειρήνης Τσουλλή, *Ξεριζωμένα λουλούδια*
103. Το γεγονός αυτό καταδεικνύεται από την έκδοση 63 μυθιστορημάτων για παιδιά και νέους στην περίοδο 1974-2003, από τα οποία τα περισσότερα ανήκουν στη δεκαετία του 1990 και μετέπειτα. Βλ. σχετικά Κ. Κατσώνης, *Νεότερες εξελίξεις στη λογοτεχνία της Κύπρου για παιδιά και νέους*, ό.π., σσ. 185-191.
104. Βλ. ό.π. (σημ. 214), για τις δύο επανεκδόσεις του 1985. Το 1992 επανεκδίδεται στην Αθήνα το βιβλίο της Μαρίας Αβρααμίδου, *Εκείνο το σημαδιακό καλοκαίρι-Οι ωραίες Κυριακές*, με τον τίτλο *Οι ωραίες Κυριακές*, Εκδόσεις Πατάκη.

105. Πρόκειται για το βιβλίο της Μαρίας Αβρααμίδου *Οι ωραίες Κυριακές*, ό.π.
106. Από εκδοτικούς οίκους έχουν εκδοθεί το βιβλίο της Μαρίας Αβρααμίδου, ό.π., και του Κώστα Κατσώνη, *Η Μελίνα της Κερύνειας*, Εκδόσεις Κ.Επιφανίου, Λευκωσία 2003.
107. Για τη Μαρία Πυλιώτου βλ. Κ.Κατσώνης, *Πρόσωπα και θέματα της κυπριακής παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας*, ό.π., σσ. 79-93.
108. Χωρίς οποιαδήποτε εικονογράφηση έχουν εκδοθεί τρία βιβλία: της Μαρούλας Αβρααμίδου, ό.π., της Έρας Γενακρίτου, *Με λεν Ελπίδα* και της Μαρούλας Χαραλάμπους-Λοϊζίδου, *Μη μας φθονήσεις ουρανό*.
109. Οι γνωστοί Κύπριοι ζωγράφοι Λευτέρης Οικονόμου, Νίκος Χαρούς και Μάρκος Στασουλλής έκαναν τις εικονογραφήσεις τριών βιβλίων, ως εξής: Ο Λευτέρης Οικονόμου εικονογράφησε το βιβλίο της Ειρήνης Τσουλλή, *Ξεριζωμένα λουλούδια*, ο Νίκος Χαρούς το βιβλίο του Κώστα Κατσώνη, *Η Μελίνα της Κερύνειας* και ο Μάρκος Στασουλλής (μερικώς) το βιβλίο του Πάνου Παναγίδη *Βαθύριζα ριζώματα*. Ο δάσκαλος Μίμης Χατζηχάννας, σύζυγος της Φιλίσσας Χατζηχάννα έκανε την εικονογράφηση του βιβλίου της *Λουλούδια και όνειρα*, ενώ ο επιθεωρητής του μαθήματος της τέχνης στη δημοτική εκπαίδευση Γιώργος Κωνσταντινίδης εικονογράφησε το βιβλίο του Λοΐζου Λοϊζίδη *Επικίνδυνη αποστολή και άλλα διηγήματα*.
110. Η Μαρία Πυλιώτου έχει εικονογραφήσει τα βιβλία της : *Οι λύκοι και η Κοκκινοσκουφίτσα* και *Χαρούμενοι χαρταετοί*, ενώ την εικονογράφηση του βιβλίου *Καλημέρα Μαργαρίτα*, έχουν κάνει 18 παιδιά ηλικίας 7-8 χρόνων, τα ονόματα των οποίων αναγράφονται στο τέλος του βιβλίου (βλ. σ. 39).
111. Η Μαρία Πυλιώτου καταγράφεται επίσης και ως εικονογράφος των βιβλίων της Κίκας Πουλχερίου (*Σπιτοκαλυβάκι μου*), της Μαρίας Θεοδοσιάδου (*Του καημού και της ελπίδας*) και της Έρας Γενακρίτου (*Με λεν Ελπίδα*).

112. Βλ. Αγνής Χαραλάμπους, *Στα χρώματα της ίριδας*, Λευκωσία 1998.
Μερικές φωτογραφίες, χωρίς όμως καλλιτεχνικές αξιώσεις, εντοπίζονται και στο βιβλίο του Πάνου Παναγίδη, *Βαθύριζα ριζώματα*, Λεμεσός 1984.
113. Πρόκειται για το βιβλίο της Έρας Γενακρίτου, *Πέρα από το συρματοπλεγμα*, ό.π., στο οποίο περιλαμβάνονται δέκα διηγήματα εμπνευσμένα από τη ζωή και τα προβλήματα των εγκλωβισμένων παιδιών της Καρπασίας.